

Selectief

In theorie weet iedereen dat de sociaal-economische politiek gericht moet zijn op een optimale verdeling van de welvaart over de burgers en de regio's. Als het echter om concrete zaken gaat, verdeelt heel Nederland zich vaak, met de volksvertegenwoordiging voorop, in een werkgevers- en een werknemerskamp. Meestal lusten beide kampen bij voorbaat elkaars ideeën niet.

Een voorbeeld hiervan is de huidige werkloosheidsbestrijding. Half februari publiceerde de minister van Sociale Zaken de *Nota inzake de werkgelegenheids-situatie in 1972*. Vakbeweging en oppositie maakten spoedig kenbaar dat de in deze nota voorgestelde maatregelen onvoldoende zijn, terwijl de werkgeversorganisaties zich achter het regeringsbeleid schaarde.

Zoals tot nu toe sinds de tweede wereldoorlog vaak gebeurde, openbaart de werkloosheid zich in de zwakke regio's. Tijdens een conjuncturele inzinking wordt alle aandacht op die regio's gericht. Verbeterd de conjunctuur echter, dan verflauwt die aandacht spoedig. Daarom schreef ik in *ESB* van 26 mei 1971, dat — ondanks de positieve opstelling van de regering — de conclusie moet worden getrokken dat Den Haag vanaf 1953 weinig heeft geleerd. De gepubliceerde regeringsnota's losten de economische problematiek van de zwakke regio's niet op en het wetenschappelijke onderzoek van A. D. Little voor het Noorden des lands had achterwege kunnen blijven.

De oplossing van de regionale problematiek wordt in de weg gestaan door een „hebberigheid” die zich bij het gehele Nederlandse volk openbaart. De onlangs verschenen samenvatting van het *Centraal Economisch Plan 1972* geeft al min of meer aan dat Nederland tot 1975 zijn economische problemen zal behouden. Een belangrijke oorzaak hiervan is de te hoge loon- en prijsontwikkeling.

Hoewel de economie complex is, is één ding duidelijk: we kunnen niet meer besteden, dan we produceren. Als men wil dat de collectieve bestedingen toenemen, moeten de particuliere bestedingen (consumptie en investe-

ringen) worden afgeremd. Als men wil dat de regering meer aan de zwakke regio's uitgeeft, zullen de particuliere bestedingen dus ook moeten worden afgeremd. Houdt men hier geen rekening mee, dan stelt elke goede bedoeling weinig voor.

Hierdoor vraag ik mij af of veel waarde moet worden gehecht aan de eisen van de vakcentrales voor het Noorden, die bovendien, evenals de meningen van de regering en de werkgevers, geen betrekking hebben op de oorzaken van de vnl. structurele problemen. De afgelopen weken werden we namelijk geconfronteerd met een harde actie van de Industriebond NVV. Deze actie, die slechts kon worden uitgevochten in de Randstad, toont duidelijk aan, dat wegens de onvrede met de bestaande inkomensverdeling, werknemers willen vechten voor tienden van procenten, die bovendien nog boven de produktiviteitsstijging uitgaan. Dat dit (in de zwakke regio's) tot meer werkloosheid leidt werd afgedaan met de opmerking dat zwakke bedrijven nu eenmaal dienen te verdwijnen.

Het is m.i. de taak van de volksvertegenwoordiging de „hebberigheid” te kanaliseren en vooral rekening te houden met de regionaal zwakken, die weinig pressie kunnen uitoefenen. Door het bij voorbaat uitspreken van een standpunt komt men niet aan een zinnige discussie toe. Het is in dit verband teleurstellend dat bij de kamerdebatten van vorige week geen aandacht werd besteed aan het rapport van Working Party no. 4 of the Economic Policy Committee van de OECD, waarin, bij het oplossen van de stagflatie, een selectieve expansieve politiek wordt voorgestaan ten gunste van de zwakke regio's omdat deze nauwelijks tot de inflatie bijdragen¹⁾.

Het is te hopen dat zo'n selectief beleid niet achterwege blijft om de eigen achterban te ontzien.

L.H.

¹⁾ *Present policies against inflation*, Parijs, 1971, blz. 22.

Inhoud

Selectief	201
<i>Prof. Dr. W. Albeda:</i>	
Polariserende vakbeweging	203
<i>Drs. Th. A. J. Meys:</i>	
Het Centraal Economisch Plan 1972	204
<i>Drs. A. C. P. Verster:</i>	
Tien jaar Raad voor de Gemeentefinanciën	207
<i>Prof. Dr. Ir. J. Goudriaan:</i>	
Sociologie van de chronische inflatie (II); Volle tewerkstelling zonder inflatie van lonen en winsten	208
Mededelingen	211
<i>Drs. C. A. Koopman:</i>	
Enkele kanttekeningen bij een verworpen wetsontwerp	212
Europa-bladwijzer	
Toetredingsverdrag Europese Gemeenschappen, door <i>Europa Instituut Leiden</i>	214
Au courant	
Metaalconflict is de wereld nog niet uit, door <i>A. F. van Zweeden</i>	216
Ingezonden	
Het verband tussen arbeidsproductiviteit en kapitaalproductiviteit, door <i>Dr. D. van der Werf</i> , met naschrift van <i>Drs. H. J. Nabbe</i>	218
Toets op taak	
Het nieuwe raadhuis van Ede, door <i>Drs. J. D. Hilferink</i>	219
Boekbespreking	
G. A. Posthumus: <i>The Inter Governmental Group on Indonesia (IGGI)</i> , door <i>Drs. M. Sanders</i>	220
Prof. Dr. M. C. Wytzes: <i>Ondernemingsfinanciering</i> , door <i>Dr. F. W. C. Blom</i>	221
Ontvangen publikaties	223

Onderzoek

is nodig. Het NEI heeft zich daarop sinds 1929 gericht. Naast het pure onderzoekwerk houdt het zich bezig met het uitvoeren van opdrachten van overheden en bedrijfsleven in binnen- en buitenland. Het heeft thans ervaring op vele gebieden, in een spreiding over 50 landen. Er heeft in die periode een specialisatie plaatsgevonden, maar door de samenwerking in teams van economen, econometristen, wiskundigen, sociologen, sociaal-geografen, stedenbouwkundig ingenieurs en civiel-ingenieurs wordt een brede aanpak van de problemen gewaarborgd.

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.

Adres: *Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224.*

Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: *in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.*

Abonnementsprijs: *f 57,20 per jaar, studenten f 36,40, franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).*
Prijs van dit nummer: f 1,50.
Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: *giro 8408; Bank Mees & Hope NV, Rotterdam; Banque de Commerce, Koninklijk plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.*

Advertenties: *N. V. Koninklijke Drukkerijen Roelants - Schiedam, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.*

Stichting Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: *Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.*

Onderzoekafdelingen:

Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Sociologisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Industriële Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Project-studies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Polariserende vakbeweging

Er is een onmiskenbare toeneming der arbeidsonrust in ons land te constateren. De cijfers spreken voor zich zelf. Terwijl het aantal werkdagen, verloren door stakingen vóór 1970 de 20.000 nauwelijks haalde, kwam 1970 op 220.000, terwijl het zich laat aanzien dat 1971 daar niet ver beneden zal blijven. Nu is 220.000 wel een veelvoud van het naoorlogse gemiddelde (alleen 1960 kwam door de bouwvakstaking in de buurt), maar het blijft internationaal zeker niet een hoog cijfer. Eén op zesduizend dagen is een last die onze economie wel kan dragen. Al kunnen uiteraard de bedrijven, die er direct mee worden geconfronteerd, andere ervaringen hebben. Het is de prijs, die we betalen voor de vrijheid van onderhandelingen voor vakverenigingen en werkgevers.

Er is dus nog geen aanleiding de zaak te dramatiseren. Het is wel de moeite waard zich af te vragen, waar we zodoende belanden. Nederland had, zegt Windmuller in zijn bekende werk, reeds vóór de oorlog lage stakingscijfers. Sinds de tweede wereldoorlog is dit cijfer nog verder gedaald. De jaren zestig waren zelfs uiterst laag te noemen. En dan ineens in 1970 is er de breuk, waarover ik een jaar geleden reeds schreef, die zich in geheel West-Europa heeft voorgedaan.

Het ziet er nu naar uit, dat de stakingsgolf van 1970 geen geïsoleerd verschijnsel was. De polarisatie tussen werkgevers en vakbeweging schijnt zich door te zetten. Reeds wordt er gespeculeerd over de mogelijkheid van een polarisatie binnen de vakbeweging. Het is immers duidelijk, dat in geval van een polarisatie tussen werkgevers en vakbeweging, die zich doorzet, de oude breuklijn in de Nederlandse vakbeweging weer openbaar zou gaan worden. Het groeiproces naar elkaar toe, dat de drie vakcentrales zo moeizaam in gang gezet hebben, zou ruw onderbroken worden.

Zou dit de moeite waard zijn? Zou het de „duidelijkheid” in de vakbeweging kunnen brengen, die ook de zo gewenste politieke duidelijkheid

zou kunnen bevorderen? Om deze vragen te beantwoorden is het nodig in te zien wat er precies binnen de vakbeweging aan het veranderen is. Als ik het goed zie, gaat het om twee processen, die gedeeltelijk samen lopen en gedeeltelijk uitéengaan.

Enerzijds is er een opstelling van de vakbeweging te constateren, die, anders dan in de jaren vijftig, een zo groot mogelijke afstand impliceert van het regeringsbeleid. Deze afstand komt tot uiting in de moeilijkheid tot centrale afspraken te komen, die hard genoeg zijn om de looninflatie te doorbreken. Er is een toegenomen „harde”, meer agressieve opstelling in onderhandelingen.

Anderzijds is er een radicalisering in de ideeën welke binnen de vakbeweging naar voren worden gebracht. De democratisering heeft de vakbeweging niet onberoerd gelaten. Men uit verlangens naar arbeiderszelfbestuur en graaft de bijl der klassenstrijd weer op. Kort gezegd: wij zien toegenomen agressiviteit en radicalisering.

Dekken deze twee tendenties elkaar? Gedeeltelijk wel. Oude socialistische idealen en klassenstrijd horen bij elkaar. Klassenstrijd en agressieve onderhandelingsstactieken ook. Toch kan men zich heel goed een alliantie voorstellen van vakbondsleden, die meer centen willen zien en van kader, dat zijn maatschappijkritische idealen in praktijk brengt (of omgekeerd uiteraard, hoewel de maatschappij kritiek vooral in de meer intellectuele geesten floreert).

Eigenlijk is dit een vreemde alliantie. De pressie om meer consumptiemogelijkheden (door velen in verband gebracht met STER-reclame en zo) en de roep om een nieuwe, niet-kapitalistische maatschappij liggen

niet direct op hetzelfde spoor. Niets doet de proletariër zo gemakkelijk zich verzoenen met de maatschappelijke orde, als een hoog consumptiepeil. Pas als de looneisen zo hoog opgedreven worden, dat het stelsel waarin wij leven ondermijnd wordt, zouden beiden elkaar vinden. Of de deelgenoten aan de alliantie daarmee beiden gelukkig zouden zijn, is natuurlijk nog de vraag.

Te vrezen is, dat een polarisatie in de vakbeweging juist deze alliantie van consumptiefans en maatschappijcritici tot stand zou brengen. Aan de andere zijde zouden zich uiteraard degenen opstellen, die hetzij minder agressief, hetzij minder radicaal, hetzij zowel minder agressief als minder radicaal zijn (een veel voorkomende, maar niet noodzakelijke combinatie). De polarisatie zou ons dus maar een gedeeltelijke duidelijkheid brengen. De onvermijdelijkheid, dat zij zich langs de scheidingslijn confessioneel/niet confessioneel zou afspelen, zal ertoe leiden, dat zelfs de hier voor vermelde op zich al onzuivere tegenstelling niet volledig uit de verf zou komen. Confessioneel en radicaal is een combinatie die meer en meer te vinden is.

Bovendien zou, afhankelijk van de getalsverhouding, het patroon van onze arbeidsverhoudingen allesbehalve duidelijker worden. Het opzetten van een inkomenspolitiek (bij de toch wel waarschijnlijke vertraging der economische groei een duidelijke wenselijkheid) zou kunnen worden vergeten. Ook de op gang komende medezeggenschap zou kunnen worden verschoven naar een andere maatschappelijke orde. Tenslotte zou de nuttige dialoog tussen radicalen en meer gematigden, tussen ongeduldigen en tevreden binnende vakbeweging (zoals die thans in elk der drie vakcentrales functioneert) plaats maken voor de discussie tussen twee gesloten blokken, met veel minder kansen voor onderlinge beïnvloeding.

Ook deze twee vormen van polarisatie, die tussen werkgevers en vakverenigingen en die binnen de vakbeweging zelf, spreken mij niet aan. De voordelen ervan lijken mij gering, de nadelen zeer duidelijk.

Het Centraal Economisch Plan 1972

DRS. TH. A. J. MEYS*

Hoofdstuk I (Inleiding en samenvatting) van het CEP 1972 is zojuist gepubliceerd. Die enkele bladzijden bevatten zoals gebruikelijk een schat van informatie die hier kort zal worden weergegeven evenals enkele in dit verband relevante aspecten van de *Nota Herziene Begrotingsbeeld 1971*, die vorige week door minister Nelissen aan de Tweede Kamer is gezonden.

Ten einde goed te laten uitkomen hoe snel belangrijke economische grootheden zich kunnen wijzigen en hoe moeilijk het is die wijzigingen van te voren te kwantificeren, is in tabel 1 een overzicht opgenomen van de schattingen voor enkele van de belangrijkste kerngegevens voor 1971, zoals die achtereenvolgens in de *Macro-economische verkenning 1972*, in het antwoord van minister Langman van 23 november 1971 op vragen van de heren Dolman en De Ruiters (PvdA), en in het CEP 1972, naar voren zijn gebracht. Voor 1972 zijn naast elkaar gezet de schattingen uit de MEV 1972 en het CEP 1972.

1971

De algemene conclusie voor 1971 kan luiden dat het inzakken van de conjunctuur, zoals blijkt uit de ontwikkeling van de bedrijfsinvesteringen, de werkloosheid en de betalingsbalans — maar in tegenstelling tot vroeger niet uit de loon- en prijsontwikkeling — zich eerder en ook veel scherper heeft afgetekend dan in de MEV 1972, kon worden voorzien. Blijkens het CEP 1972 zijn de investeringen van het bedrijfsleven, na in het eerste kwartaal nog een zeer hoog niveau te hebben bereikt, in de rest van 1971 scherp teruggevallen. De herziening van de investeringsplannen heeft zich overal, maar toch wel het sterkst bij de kleinere bedrijven voorgedaan. De precieze oorzaken van deze plotselinge kentering zijn moeilijk vast te stellen. Het CPB wijst op de voortgaande daling van de rendementen, hetgeen echter ook structurele kenmerken lijkt te hebben. Een monetaire verkrapping heeft zich als gevolg van de geweldige kapitaalimport niet voorgedaan. Een negatieve invloed is wel uitgeoefend door de prijsstijging van de investeringsgoederen, voor 1971 zo'n 8 à 9%. De particuliere consumptie is in 1971 echter nog met 3,5% in volume toegenomen. De investeringen vormen de meest grillige

component van de nationale bestedingen, zoals door de cijfers wel duidelijk wordt geïllustreerd. De overige volume-componenten van de binnenlandse vraag ondergingen geen verlaging, zoals uit het overzicht blijkt.

Het exportvolume kon zich met 10% uitbreiden waardoor ons aandeel in de wereldhandel met 3,5% steeg. De ruilvoet verslechterde.

In de produktie ontstond als gevolg van de gedaalde rendementen en de doorgaande loonstijgingen een sterke rationalisatie op de produktiefactor arbeid, een element dat ook een gedeelte van de stijging van de arbeidsproduktiviteit (ook voor 1972) verklaart. De daling van de werkgelegenheid die daardoor ontstond, vindt zijn weerslag niet geheel in de werkloosheidscijfers. Het effect is gedeeltelijk gecompenseerd doordat, als gevolg van de leerplichtverlenging, de stijging van het binnenlandse arbeidsaanbod gering was.

Het saldo op de lopende rekening is ten opzichte van de MEV sterk verbeterd o.a. als gevolg van de verminderde goederenimport, die verklaard kan worden uit het veranderde verloop van de bedrijfsinvesteringen en ook wel van de particuliere consumptie. De kapitaalopbrengstenbalans had op dit saldo van de lopende rekening een negatieve invloed, hetgeen iets geheel nieuws is en in de MEV al als zodanig werd aangekondigd. Het nadelige saldo van de kapitaalopbrengstenbalans hangt vooral samen met de sterk gestegen rentebetalingen, die voortvloeiden uit de omvangrijke kapitaalimport.

De revaluatie heeft op de betalingsbalans in 1971 een gunstige invloed gehad. Deze constatering lijkt het CPB steeds weer enige moeite te kosten gezien de voorbehouden en nuanceringen die aan zo'n mededeling worden toegevoegd. Het positieve effect zou volgens het CPB alleen op korte termijn gelden. Dan worden alleen de prijzen van de invoer, maar kennelijk nog niet de uitvoerprijzen en de volumina beïnvloed.

De totale rekening van de betalingsbalans heeft een fors overschot te zien gegeven. De kapitaalimport in-

* De auteur, wetenschappelijk medewerker aan de Universiteit van Amsterdam, dankt Prof. Dr. W. Duisenberg voor zijn kritische opmerkingen bij het schrijven van dit artikel.

Tabel 1.

Kerngegevens 1971 - 1972

(mutaties t.o.v. voorafgaand jaar in %)

	1971		1972		
	MEV 1972	november 1971	CEP 1972	MEV 1972	CEP 1972
Volumina					
Particuliere consumptie	4,5	4	3,5	4,5	4
Bedrijfsinvesteringen in vaste activa (excl. woningen)	7	2	-1,5	-5	-6
Materiële overheidsconsumptie	6		9	0,5	-7,5
Overheidsinvesteringen	8		7	-7	-4,5
Investeringen in woningen	7		8	1	-1
Goederenuitvoer	11,5	10	10	8,5	7
Goedereninvoer	7,5	6,5	5	5	3,5
Productie bedrijven	5,5	4,5	4,5	3	2,5
Arbeidsproductiviteit (in bedrijven)	5	4,5	4,5	3	3,5
Inkomens en prijzen					
Loonsom per werknemer	14	14	13,5	13,5	12
Reëel vrij beschikbaar inkomen (modale werknemer)	3	2,5	2	4	-4
Consumptieprijspijspeil	6,5	7	7	7	6,5
Invoerprijspijspeil	5	4,5	4,5	2	-0,5
Loonkosten per eenheid produkt in de verwerkende industrie	7	8	7	8	5,5
Idem in de verwerkende industrie in het buitenland (gld.)	6,5	5,5	5,5	4,5	2,5
Niveau grootheden					
Saldo lopende rekening betalingsbalans (mrd. gulden)	-2	-1,5	-0,75	-1 à 1,25	+1,00
Werkloosheid (1000 personen)	65	68	69	80	110 à 120
Arbeidsinkomensquote	80		80,5	83	82

clusief korte kredietverlening bedroeg voor 1971 niet minder dan f. 4 mrd. De liquiditeitsquote heeft per saldo echter toch enige daling ondergaan o.a. als gevolg van het feit dat de overheid liquiditeiten aan de circulatie heeft kunnen onttrekken, maar vooral door de zeer grote nominale stijging van het nationale inkomen. Het financieringstekort van de centrale overheid is veel minder gestegen dan in de *Miljoenennota 1972* werd voorzien. De nota *Herzien Begrotingsbeeld 1971* maakt dat duidelijk. Die financieringsbehoefte werd in de *Miljoenennota 1972* nog op f. 3,7 mrd. geschat, terwijl de vermoedelijke realisatie waarschijnlijk f. 1 mrd. kleiner is. Als gevolg van een zeer groot beroep op de kapitaalmarkt ontstaat er zelfs een financieringsoverschot van f. 100 mln. Daardoor kan de kasopbrengst van de wiebeltax geheel gesteriliseerd worden hetgeen voor een juiste toepassing van dit instrument dan ook een vereiste is. Tabel 2 laat een en ander zien.

dat er afgezien moet worden van een ingrijpen in de loon- en prijsvorming, is voor mij nog niet duidelijk. De percentages die voor 1972 verwacht worden, die toch zijn ontstaan nadat iedereen na het verschijnen van de *Miljoenennota 1972* door een matigingskoorts was aangestoken, liegen er ook nu niet om.

1972

Ook voor 1972 doen zich enkele belangrijke afwijkingen voor tussen de schattingen in de MEV en in het CEP. Daarbij zijn de afwijkingen voor de werkloosheid en voor de betalingsbalans het opvallendst.

De uitkomsten voor 1972 zijn o.a. gebouwd op een interessante berekening van wat het CPB de effectieve herwaardering van de gulden noemt. Bij de berekening van die herwaardering is uitgegaan van het revaluatiepercentage zoals dat voor de gulden per 15 december 1971 werd vastgesteld. Het CPB voegt daaraan toe, dat dit percentage alweer lager ligt dan de sedertdien tot stand gekomen wisselkoers. Er wordt daarom met nadruk gewezen op een nieuw onzekerheidselement in de ramingen dat veroorzaakt wordt door een vergroting van de bandbreedte van de koersfluctuaties, waarbinnen niet wordt ingegrepen, tot 4,5%.

Voor de berekeningen is verder o.a. verondersteld dat:

1. De economie van de Verenigde Staten, Frankrijk en Engeland expansief zal zijn en dat de teruggang, die zich in Duitsland, Italië en Japan voordoet, waarschijnlijk door stimulerende maatregelen in die landen, zal worden bestreden. Voor die landen wordt aldus een ietwat ander conjunctuurpolitiek beleid verondersteld dan door onze regering gevoerd zal worden.
2. De wiebeltax niet tussentijds verlaagd zal worden.
3. Van hantering van instrumenten op het gebied van lonen en prijzen zal worden afgezien.
4. Er buiten de huidige programma's geen extra stimuleringsprogramma's of -activiteiten ondernomen zullen worden. Combinatie van 2 en 4 betekent dat

Tabel 2. Financieringsoverzicht

(in mln. gulden)	Raming volgens <i>Miljoenennota 1972</i>	Vermoedelijke realisatie
Financieringsbehoefte	3.700	2.700
Middelen (-):		
- voorinschrijfrekening	- 1.900	- 1.600
- beroep op open kapitaalmarkt	- 250	- 1.200
Financieringsoverschot (+) resp. -tekort (-) (excl. opbrengst wiebeltax c.a. ad. ca. f. 500 mln.)	- 1.550	+ 100

De sterke wijziging van het budgettaire kastekort is vooral een gevolg van het meevallen van de kasontvangsten van belastingen. Daarmede is voor de overheidsfinanciën een beeld ontstaan dat volstrekt afwijkt van de verwachtingen ten tijde van de *Miljoenennota 1972*.

De loon- en prijsstijgingen spreken voor zich. De loonstop heeft niet de oorspronkelijk verwachte gevolgen gehad. Dat daaruit geconcludeerd zou moeten worden

de vakbewegingsplannen met betrekking tot de bestemming van de wiebeltax-opbrengst kennelijk niet toegepast worden. De combinatie van 3 en 4 doet zien dat is verondersteld dat het consequente „beleid” van nu gehandhaafd blijft in die zin, dat de idee van vrijheid bij het vaststellen van lonen en prijzen door het bedrijfsleven gehandhaafd blijft, maar ook dat dit moet betekenen dat in de situatie op de arbeidsmarkt, die in het bijzonder van de loonontwikkeling een gevolg lijkt te zijn, niet of nauwelijks zal worden ingegrepen.

5. Een monetaire verkrapping, die mogelijk het gevolg zou kunnen zijn van een terugtrekken van buitenlands kapitaal, voorkomen zal worden. Het doorwerken van zo'n verkrapping wordt kennelijk, gezien de huidige situatie, niet meer geaccepteerd. Wat er precies gedaan zal worden wanneer die kapitalen wél worden teruggetrokken, is niet duidelijk. De monetaire politiek wordt verondersteld de verkrappende gevolgen daarvan in ieder geval op te vangen, bijvoorbeeld door het opheffen van de restricties op de kredietverlening aan de particuliere sector. Voor de overheid wordt een neutrale financiering verwacht.

De hoge procentuele loon- en prijsstijgingen van 1971 worden net niet gehaald. De loonstijging is endogeen op 12% geraamd en is daarmee 1,5% lager dan nog in de MEV werd verwacht. Dit wordt veroorzaakt door de grotere werkloosheid en de geringere toeneming van de sociale lasten aan de ene kant en de scherpere prijsstijging in de tweede helft van 1971 aan de andere kant. Het is daarbij opvallend dat die endogeen geraamde loonstijging ongeveer overeenkomt met de 11,7% van de „commissie van wijze mannen” die daarmee hun officieuze naam eer aan lijken te doen.

De ontwikkeling van de binnenlandse vraag blijkt duidelijk uit het overzicht. Alleen de particuliere consumptie vertoont nog een stijging onder invloed van de stijging van het reële beschikbare loon.

De werkloosheid stijgt naar een bijzonder hoog niveau, terwijl die stijging nog getemperd is door de geringe toeneming van het binnenlandse arbeidsaanbod als gevolg van de leerplichtverlenging en de sterk afnemende immigratie van buitenlandse werknemers. Ook in het Westen stijgt de geregistreerde arbeidsreserve (zie tabel 3) waardoor de ongelijke werkloosheidsspreiding iets afneemt.

Tabel 3. Geregistreerde arbeidsreserve naar regio's
(% van de totale beroepsbevolking)

	1971	1972
Noorden	2,6	3,6
Oosten	1,4	2,7
Westen	1,1	1,9
Zuiden	1,7	2,9
Nederland	1,4	2,4

Uit het CEP kan niet worden afgeleid dat in 1972 al een ommekeer in de ongunstige situatie op de arbeidsmarkt verwacht mag worden. Het stijgingstempo van de werkloosheid zal lager zijn en mogelijk zelfs gestabiliseerd worden wanneer de buitenlandse conjunctuur tenminste inderdaad conform de veronderstelling aantrekt. Het niveau van de bedrijfsinvesteringen wordt niet veel lager geschat dan het niveau eind 1971. Ook dit lijkt op enige stabilisatie te wijzen alhoewel het CPB daarbij een meer dan gebruikelijk voorbehoud maakt mede in ver-

band met de veronderstelling omtrent de kapitaalrekening van de betalingsbalans.

Het saldo op de lopende rekening van de betalingsbalans verbetert ten opzichte van 1971 met bijna twee miljard. Die verbetering doet zich geheel op de handelsbalans voor: de invoer neemt met 3,5% toe tegenover een stijging van de goederenuitvoer met 7%. Een negatieve invloed wordt uitgeoefend door de vermindering van het overschot op de dienstenbalans, terwijl de concurrentiepositie verslechtert. Dit resultaat doet vermoeden dat het overschot op de lopende rekening bij het aantrekken van de volumeconjunctuur weer snel verdwenen zal zijn.

Voor de totale betalingsbalans is de situatie zó onzeker, dat het CPB er eigenlijk liever niets over zou willen zeggen. Het resultaat hangt ook hier met name af van het al of niet terugstromen van het buitenlandse kapitaal, waarvoor ook de rente-ontwikkeling in Nederland ten opzichte van het buitenland van groot belang is.

Aan het slot van het eerste hoofdstuk is een middellange termijnexercitie opgenomen (tot 1975). Daarin staan o.a. de veronderstellingen dat de wiebeltax per 1 januari 1973 zal worden ingetrokken, de inflatiecorrectie voor 100% zal worden doorgevoerd en de structurele begrotingsnorm op 5% moet worden gesteld. Op dit onderdeel hoop ik nog terug te komen wanneer het gehele Plan is gepubliceerd omdat een en ander, op grond van de samenvatting alleen, onvoldoende beoordeeld kan worden.

Conclusie

Voor 1972 is er weinig reden tot optimisme. De werklozen moeten maar hopen op het aantrekken van de buitenlandse conjunctuur, waarbij verondersteld is dat de betreffende overheden de conjunctuur ook via hun economische beleid zullen stimuleren. De Nederlandse regering lijkt vast te willen houden aan de vrijheidsfictie: geen ingrijpen in lonen en prijzen, maar dan ook niet in de conjunctuur, daarbij aannemend dat wat het bedrijfsleven in onderling overleg (al of niet na stakingsdreiging enz.) vaststelt ook wel zo'n beetje het algemene belang zal zijn en voorts aannemend dat er nog zoiets als een sociale harmonie zou bestaan in die zin, dat men zich in de loononderhandelingen ook laat leiden door de omvang en oorzaken van de bestaande werkloosheid. Het is het beleid van niet-ingrijpen. Of het gewicht van de principes van zo'n beleid nog opweegt tegen het offer van 115.000 werklozen kan betwijfeld worden. Het wordt m.i. de hoogste tijd, gezien de resultaten die op grond van de huidige informatie en op grond van het huidige beleid door het CPB voor 1972 worden berekend, de vastgestelde prioriteiten te herzien.

Th. A. J. Meys

Indien u niet alles op economisch gebied kunt lezen, dan kunt U ESB onmogelijk missen.

Tien jaar Raad voor de Gemeentefinanciën

November jl. herdacht de Raad voor de Gemeentefinanciën zijn tienjarig bestaan. Bij die gelegenheid publiceerde hij een boekje¹⁾ dat nadere aandacht verdient, niet alleen wegens de verslaggeving en de bespreking van de huidige problematiek die men erin aantreft, maar ook vanwege de erin opgenomen rapportering van een onderzoek naar de taak en de invloed van de Raad, verricht door een onafhankelijke instantie, nl. het Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven²⁾.

Het werk van de Raad laat zich volgens dit rapport in drie hoofdtaken verdelen: het verstrekken van adviezen aan de regering over onderwerpen, de gemeentelijke financiën betreffende het verrichten van onderzoek en het fungeren als overlegorgaan tussen de gemeenten en de Ministeries van Binnenlandse Zaken en Financiën. Bij de uitvoering van deze taken dient de Raad zich toe te leggen op de behartiging van de belangen van de gemeenten bij de centrale overheid.

Het onderzoek wees uit dat de gemeenten deze belangenbehartiging niet altijd in voldoende mate herkennen. Niet alleen is er kritiek op de gebrekkige informatie door en een te eenzijdige taakopvatting van de Raad, maar bovendien kende men deze een slechts geringe invloed toe. Volgens de rapporteur heeft het inderdaad aan voldoende voorlichting ontbroken, maar dit bezwaar zal pas geheel kunnen worden weggenomen, indien de regering haar geheimhoudingsbeleid soepeler maakt.

Andere punten van kritiek blijken nauwelijks gerechtvaardigd. De rapporteur gaat ervan uit dat er sprake is van een invloed van de Raad op de centrale overheid, als de adviezen overeenstemmen met daaropvolgende regeringsbeslissingen. Welnu, vooral indien de aanbevelingen op wetgeving berustten bleek de mate van beïnvloeding groot. Een uitzondering vormt de effectiviteit van de adviezen met betrekking tot de totaalbedragen der jaarlijkse algemene uitkeringen uit het Gemeentefonds. Hier houdt de regering sinds 1963 vast aan een starre norm met betrekking tot het gemiddelde accres en gaat daarmee goeddeels voorbij aan de adviezen die rekening houden met de structuur en de ontwikkeling van de gemeentelijke overheidstaken. Hoewel de rapporteur de tot nu toe opgetreden discrepanties niet verontwaardigd noemt, merkt de Raad zelf in haar verslag op dat deze betrekkelijke overeenkomst in de toekomst achterwege zal blijven (t.a.p. blz. 26). Van de

Tweede Kamer valt op dit punt weinig te verwachten zolang de regeringsgezinde fracties op het standpunt staan dat de Raadsadviezen zonder meer moeten wijken voor de uitkeringen die de centrale overheid in het kader van haar financieel-economische politiek meent te kunnen toestaan.

De invloed was veelal bescheiden in geval er geadviseerd werd over onderwerpen die buiten het directe kader van de Financiële Verhoudingswet 1960 vielen. Daar het vaak onderwerpen betrof waarover advies werd uitgebracht aan ministers die geen zitting hebben in de Raad, suggereert het rapport de overlegfunctie van de Raad te verbeteren door het aantal vertegenwoordigde ministeries uit te breiden.

Het valt te betreuren dat de Raad er niet in is geslaagd, onder het stelsel van het leningplafond en later onder dat van de centrale financiering — waarbij het de lagere overheid bijzonder moeilijk wordt gemaakt vaste geldleningen van voldoende omvang ter beschikking te krijgen — de regering meer oog te doen hebben voor de behoefte aan investeringen der gemeenten. Dit te meer daar de centrale financiering geen succes is gebleken. De rapporteur merkt in dit verband op dat hij het jammer vindt dat de adviesaanvraag van het Tweede Kamerlid Dr. A. Vondeling indertijd op geen enkele wijze gehonoreerd kon worden. Hij lijkt van oordeel dat de Raad tekort is geschoten daar deze het distributiesysteem inzake de teruglopende financieringsmiddelen niet ter discussie heeft gesteld, terwijl het bedrijfsleven en de centrale overheid hierdoor toch relatief bevoordeeld werden.

Bij het doorlezen van de publikatie wordt duidelijk dat de Raad een moeilijk vervangbare en invloedrijke plaats heeft verworven als onafhankelijk adviesorgaan van de regering. Indien men bovendien rekening houdt met de nieuwe wegen waarop de Raad zich in de toekomst wil begeven, leidend door een gebied dat wordt gekenmerkt door de toenemende complexiteit van beheer van talrijke collectieve voorzieningen op het niveau van de lagere overheid, dan lijkt het niet misplaatst hoge verwachtingen te koesteren voor het komende decennium.

A. C. P. Verster

¹⁾ *Tien jaar Raad voor de Gemeentefinanciën, 1961-1971*, uitgave van de Raad voor de Gemeentefinanciën, 's-Gravenhage, 1971.

²⁾ Rapporteur was Drs. J. D. Hilferink.

Sociologie van de chronische inflatie (II)

Volle tewerkstelling zonder inflatie van lonen en winsten*

PROF. DR. IR. J. GOUDRIAAN

„The problem of the price level is the most important single problem of our age”.

(Sir Josiah Stamp, 1928)

Kapitalisme

Het kapitalisme heeft de natuurlijke tendentie tot hypertrofie, overprikkeling en overmatige groei van economische motieven. In een tijd waarin de grote massa van het volk leefde in behoefte, geteisterd door onvoldoende voeding en kleding, slechte behuizing, werkloosheid, een oude dag alleen „beschermd” door armenzorg — in die tijd is het streven naar meer welvaart een sociale eis van de eerste orde. Wanneer evenwel de altijd voortgaande ontwikkeling van techniek en organisatie, niet langer verstoord en vertraagd door telkens terugkerende crisissen, een redelijk bevredigend welvaartspeil voor de gehele bevolking heeft mogelijk gemaakt en bereikt, dan verdwijnt de eis naar meer welvaart niet van het toneel, maar hij verliest wel zijn alles overheersende prioriteit.

Brengt men nu dit welvaartscheppende kapitalisme in een toestand van chronische inflatie dan verscherpt men tot in het onbereikbare de hypertrofie van de economische motieven in plaats van deze geleidelijk terug te dringen. Men bereikt een paroxisme van begierigheid, waar niemand aan kan voldoen en waar men vroeg of laat de kwalijkste gevolgen van moet verwachten.

Inflatie leidt tot onbehagen

Chronische inflatie betekent dat de actieve, koopkrachtige vraag voortdurend groter is dan het fysische maximum dat de bestaande produktie bij een gegeven prijspeil aan aanbod van goederen en diensten kan opleveren.

Deze chronische inflatie van lonen en winsten verbreidt zich niet met wiskundige gelijkmatigheid en gelijktijdigheid over alle personen en bedrijven. Er zijn altijd groepen die voorop lopen en andere die kortere of langere tijd ten achter blijven. Maar iedereen ondergaat tenslotte dezelfde gevolgen. De plotselinge stijging van inkomen na een loons- of prijsverhoging wordt voor een groter of kleiner deel weer te niet gedaan door de altijd verder vretende inflatie, d.w.z. door de loons- of prijsverhoging van andere groepen. Alle personen zijn als muizen in een tredmolen, telkens omhoog krabbelend,

telkens weer terugzakkend. Vandaar het algemene gevoel van onbehagen, van wrok tegen alles en iedereen, van alle mensen of althans alle groepen tegen alle andere groepen: een ontbindend element in de samenleving, „the weakening of our very social fabric”, waar Prof. Zijlstra van sprak. En daarbij komt dan nog de wrok tegen de zich snel verrijkende speculanten, „the profiteers (who) are a consequence and not a cause of rising prices”¹⁾.

In de door chronische inflatie voortgedreven welvaartsmaatschappij wordt steeds meer energie opgezogen door het streven naar materieel gewin; steeds minder energie is beschikbaar voor „high thinking”, het geheel belangeloos zich wijden met hart én hoofd aan de toekomst van de mensenmaatschappij. Demonstraties van allerlei soort nemen toe; creatieve én kritische wetenschappelijke analyse en synthese nemen af en dreigen geheel te verdwijnen.

Bewustzijnsvernaauwing

Er is een duidelijke, steeds verder voortgaande versterking van *het emotionele element in de publieke opinie*, veelal aangeduid als meer sociale beweging. Maar emoties — elke psycholoog weet het — vernauwen het bewustzijn; zij werken als oogkleppen die het gezichtsveld beperken.

Nergens ziet men deze beperking van het gezichtsveld duidelijker dan in de programma's van de politieke partijen. Beginselen hebben afgedaan in de politiek. Er zijn ook geen partijbladen, geen beginselvaste couranten meer. Men concentreert zich op „de haalbare trek”. Tegelijkertijd is er in Nederland een duidelijke stroming ten gunste van het primitieve en in wezen anti-democratische tweepartijstelsel²⁾, zoals dat al jaren in de

* De eerste aflevering van dit artikel verscheen in *ESB* van 23 februari jl., blz. 189 t/m 192.

¹⁾ J. M. Keynes, *The Economic Consequences of the Peace*, 1919, blz. 221.

²⁾ Anti-democratisch omdat men de natuurlijke spreiding van de politieke overtuigingen binnen een democratie beperkt tot een simpel tweetal. Binnen deze van boven opgelegde forse beperking spiegelt men dan de kiezer voor dat hij „een stem heeft die telt”.

Angelsaksische landen bestaat. Want men wil met alle begeerigheid, door de chronische inflatie opgejaagd, „de verovering van het regeerkasteel”.

De leus van het algemeen kiesrecht is in Nederland het eerst gesteld door de oude Sociaaldemocratische Bond in 1882; zij werd verwezenlijkt in 1917 — 35 jaar na haar geboorte.

De achturedag kwam op het program van de Internationale in 1889. In september 1911 diende Schaper zijn ontwerp-Arbeidswet in met een tienuredag; het kwam niet eens in behandeling. Maar in 1919 stond de achturedag in de Arbeidswet Aalberse — dertig jaar na 1889.

Is er nu nog een politieke partij in Nederland denkbaar die het zou wagen dergelijke „utopische” eisen, die alleen na dertig of vijfendertig jaar volhardende strijd te verwezenlijken zijn, in haar program te schrijven?

De programma's van de Nederlandse partijen, gericht op het onmiddellijk bereikbare, vertonen dan ook steeds grotere overeenkomst, zonder dat dit overigens tot meer eendracht leidt³⁾. Men moet er zich over verheugen dat bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer in april 1971, 78,5% van alle kiezers aan de stemming hebben deelgenomen, belangrijk meer dan de 68,1% bij de Statenverkiezingen van 1970 en een van de hoogste percentages die in vergelijkbare landen zonder stemplicht zijn behaald. Maar dit mag het feit niet verdoezelen dat het parlement in de publieke opinie aan gezag verliest. De belangstelling voor en de goedkeuring van buitenparlementaire, dat zijn meestal anti-parlementaire, middelen neemt toe. Het gebruik van geweld en andere onwettige methoden, de agressiviteit wordt al te dikwijls vergoelijkt of openlijk aangeprezen⁴⁾. De invloed van het anarchisme groeit met de dag in Nederland en in alle democratische landen, waarschijnlijk alleen met uitzondering van Zwitserland, de oudste democratie.

Anarchisme: nieuw democratisch snuffje?

Dit is des te gevaarlijker omdat het anarchisme zich niet meer als in de dagen van Domela Nieuwenhuis openlijk vertoont, maar zijn oude strijdmethoden van geweld en harde, directe actie nu aandient als het nieuwste democratische snuffje.

Het is maar al te begrijpelijk dat onder de jeugd de eerste slachtoffers vallen. Er is geen groep waar de welvaartsstaat minder aandacht en zorg aan heeft besteed dan aan de jongeren — de hoop voor de toekomst. Er is geen politieke partij meer die hun een ideaal voor ogen houdt. De studentenhuisvesting, ondanks alle planning, schiet nog steeds tekort. De chronische inflatie die voortdurend een vraag naar arbeidskrachten in stand houdt groter dan de fysieke mogelijkheid drijft allereerst het loonpeil omhoog van de arbeidskrachten die elk jaar voor het eerst beschikbaar komen. Iedere zomer verschijnen in de kranten een groot aantal advertenties die hun de meest verlokkelijke aanbiedingen doen⁵⁾. De tienermarkt voor kleding, amusement, toerisme enz. is groter dan ooit tevoren; er is ook een afzonderlijke en bloeiende tienermarkt voor tegen de democratie opruiende literatuur, stelselmatig geëxploiteerd door grote uitgeverij, van wie men beter zou mogen verwachten. En ondanks alles, of beter juist daardoor, is de jeugd minder vrij, minder gelukkig dan vorige generaties. Zie de feiten genoemd aan het slot van dit artikel.

Vakbeweging

Een ander veld door het anarchisme geïnfilterd, is de vakbeweging. De oudste vakcentrale in Nederland was die van de syndicalistische (= anarchistische) vakbeweging, het Nationaal Arbeidssecretariaat (NAS), opgericht in 1893. Het NVV verscheen eerst in 1906, de twee andere vakcentrales nog later. Het NAS is na de oorlog nog een ogenblik teruggekeerd in de gedaante van de Eenheidsvakcentrale (EVC), maar is als een strovuur na korte tijd verdwenen. Maar daarmee zijn de mensen niet verdwenen die psychologisch door harde, directe actie worden bekoord en aangetrokken; zij zijn nu opgesmolten in het ledental van de drie grote vakcentrales. Daarmee is de oude tegenstelling tussen syndicalistische en moderne tendenties in de Nederlandse vakbeweging onzichtbaar geworden en de bestrijding van de anarchistische stroming veel moeilijker, ja vrijwel onmogelijk gemaakt.

Zo is het te verklaren dat op dinsdag 15 december 1970 door de vakcentrales een algemene staking van één uur werd afgekondigd tegen een wettige maatregel van een op democratische wijze tot stand gekomen Nederlandse regering — een politieke staking die door elk van de drie vakcentrales vóór de oorlog zou zijn afgewezen als „revolutionaire gymnastiek”. Deze vakcentrales met samen rond 1,5 mln. leden vertegenwoordigen maar 40% van alle mensen die voor vakorganisaties in aanmerking komen en nog geen 20% van de rond 8 mln. Nederlandse kiezers; een duidelijke minderheid die de leiding wil nemen.

Het koketteren met het zgn. arbeiders-zelfbestuur in Joegoslavië is een nog veel ernstiger symptoom van het voortwoekerende anarchisme⁶⁾.

Niet minder gevaarlijk is het *opzettelijke* streven om verandering te brengen in de verdeling van het nationale inkomen tussen arbeid en kapitaal en om de inkomens uit arbeid zoveel mogelijk te nivelleren. Ik cursiveerde

³⁾ Drs. L. P. J. de Bruyn, *Partijkiezen, systematische-vergelijkende analyse van de partijprogramma's voor de Tweede Kamer-verkiezing 1971*, Alphen aan den Rijn, blz. 11, 12 e.a.

⁴⁾ A. L. Constandse, G. J. Doorman, P. E. de Hen en Jan Rogier, *Kiezen zonder Keuze*, Utrecht, 1971.

⁵⁾ Het verste ging, zover ik weet, een Amsterdamse bankinstelling die aan alle sollicitanten, onverschillig of zij werden aangenomen of niet, als geschenk een grammofoonplaat van een „tienerster” aanbood.

⁶⁾ Op 9 oktober 1970 zei Mr. P. H. Hogenholtz, secretaris van het NVV: „op lange termijn moet er geen sprake zijn van medezeggenschap, maar van zeggenschap” (*NRC-Handelsblad*, 12 oktober 1970). Maar de *Groene* van 8 mei 1971, die dit soort experimenten goedgezind is, schreef: „Nationale tegenstellingen en lokaal egoïsme staken de kop op en thans bevindt Joegoslavië zich in een diepe crisis”.

Men had dit reeds eerder kunnen vernemen uit het in Nederland te weinig bekende boekje van Stojanović, Marxistisch hoogleraar in de filosofie in Beograd (eerste uitgaaf 1969, Duitse vertaling 1970 (2) onder de titel *Kritik und Zukunft des Sozialismus*).

Jaren geleden, in 1926, schreef Beatrice Webb-Potter in *My Apprenticeship* over de „self-governing workshop”: „the control of industry by the workers concerned had the supreme demerit that it would not work”. (Herdrukt in *Pelican Books* 1938, deel 2, blz. 427, cursivering in de tekst).

Ashley schreef in 1920 bij een herdruk van de *Principles of Political Economy* van John Stuart Mill (van 1848) over „Industrial Cooperation” (blz. 1001): „It has not taken the form anticipated by him of self-governing productive associations, providing their own capital”.

Al deze oude koeien haalt men nu, in deze tijd van geestelijke verwarring, weer uit de sloot — *als iets nieuws!*

het woord opzettelijk, want ik ben het zeer eens met de conclusie waarmee Prof. Dr. F. Hartog zijn boekje *Verdelingspolitiek* besluit: „De hoofdstroom is de nivelering die zich langs natuurlijke weg voltrekt, als we de ontwikkeling maar niet te veel forceren”⁷⁾.

Dit forceren evenwel wordt in de hand gewerkt door een vakverenigingspolitiek die het verdelingsvraagstuk meer en meer in het centrum van de belangstelling tracht te plaatsen en daarbij dikwijls de fiscale schijnwinsten die door de inflatie ontstaan voor werkelijkheid houdt⁸⁾.

Reeds in 1920 schreef wijlen Van Gelderen, een van Nederlands bekwaamste economen:

„geen verdelingspolitiek, hoe radicaal ook, door belastingen op de winst of verhoging der arbeidslonen kan een werkelijke belangrijke stijging van het levenspeil der massa te weeg brengen. Alleen het verbruiks-fonds der bezittende klasse is beschikbaar. Alle maatregelen die een verandering van het verdelingsvraagstuk op den bodem der private productiewijze nastreven zijn in werkelijkheid slechts schijnoplossingen. De kern blijft het productievraagstuk”⁹⁾.

Men moet bij al deze kritiek wel in aanmerking nemen dat de positie van de vakbeweging in een maatschappij met volle tewerkstelling en chronische inflatie fundamenteel anders is geworden dan in de honderd of meer jaren sedert haar ontstaan.

Loonvorming

De strijd tegen loonsverlaging in tijd van crisis, de strijd voor loonsverhoging in perioden van welvaart, deze twee vitaal belangrijke zaken voor de gehele samenleving zijn mede door de invloed van een sterke vakbeweging voor goed gewonnen. Zij kunnen niet meer teloorgaan. Mochten zij ooit bedreigd worden (men is nooit helemaal zeker van de toekomst), dan is het een groot maatschappelijk belang dat een sterke vakbeweging op haar post staat.

Maar heeft zij nog een taak bij de loonvorming in de tegenwoordige maatschappij met een chronisch overspannen arbeidsmarkt? Zij kan collectieve contracten afsluiten met vaststelling van minima. Maar kan zij beletten dat de ondernemers tegen elkaar opbieden om 105 arbeidskrachten aan het werk te krijgen als er maar 100 aanwezig zijn? Dat kan geen enkele vakvereniging. Zij zou het niet kunnen, zelfs als zij het zou willen. Maar de vakbeweging kan het ook niet willen. Een vakvereniging is een organisatie van werknemers ter verbetering van hun arbeidsvoorwaarden. Een bezoldigd bestuurder die zijn leden zou willen belemmeren in het verkrijgen van nog betere arbeidsvoorwaarden indien de economische omstandigheden dit mogelijk maken, ziet zijn leden weglopen, zijn levenstaak bedreigd.

Een vakvereniging werkt dus en kan alleen maar werken in één richting, opwaarts en niet omlaag. Het komt mij voor dat deze eenvoudige waarheid dikwijls miskend wordt door vele werkgevers, theoretici en enkele journalisten¹⁰⁾.

De chronische inflatie, dus een totale vraag naar arbeid groter dan de fysieke mogelijkheid, heeft in de eerste fase geleid tot een wegzuigen van arbeidskrachten uit de minder betalende naar de meer betalende beroepen¹¹⁾. Dienstboden, werksters, huis- en verstelnaaisters, wasserij- en strijkerijpersoneel, tuinlieden en pianostemmers, „aan-huis-bezorgers” van brood, melk, vlees, groenten en kruidenierswaren, mensen uit de kleinhandel, de horecabedrijven en niet te vergeten uit de

landbouw worden opgenomen in de nijverheid waar zij hogere lonen kunnen verdienen. Op die manier dragen zij bij, volgens de gangbare berekeningsmethode, tot verhoging van de produktiviteit.

Als dit reservoir is leeggepompt, hetgeen in Nederland reeds jaren geleden is gebeurd, neemt de concurrentie tussen de ondernemers om de relatief schaars geworden arbeid verscherpte vormen aan; de arbeidswisseling (labour turnover) neemt toe; men koopt bij elkaar de goede werknemers weg. Dan verschijnen ook de koppelbazen, die volstrekt niet alleen in de metaalindustrie, maar ook op grote schaal voor kantoorpersoneel en andere beroepen werkzaam zijn. Zij kopen eveneens werkkrachten weg en leveren deze weer terug aan dezelfde nijverheid. „In feite staan uitgeleende arbeiders jaren in het bedrijf van hun inlener, dikwijls op dezelfde plaats die zij reeds vroeger in zijn rechtstreekse dienst innamen”¹²⁾, tegen een belangrijk hoger loon dan zij vroeger verdienden en wat hun in rechtstreekse dienst gebleven collega's nog verdienen.

Kan men in dit milieu rustige arbeidsverhoudingen verwachten? Het milieu is, wat men in het Engels noemt: „asking for trouble”. Het kweekt onrust en steeds stij-

⁷⁾ Leiden, 1969, blz. 160.

⁸⁾ Zo bijv. A. H. Kloos, *Het achterste van de tong*, Bussum, 1969, blz. 72 en 73.

⁹⁾ J. van Gelderen, *Socialisatie, Koloniale Studiën*, oktober-november 1920, blz. 181, cursivering van mij. Voor empirische gegevens verwijs ik o.a. naar het artikel van G. Maynard in *The Economic Journal* van december 1958: „Inflation, the Terms of Trade and the Share of Wages in National Income”, speciaal tabel 1, blz. 738.

Ik betreur het dat voor het eerst in het *Centraal-Economisch Plan 1961*, blz. 34, het zgn. werknemersaandeel in het nationale inkomen (sedert 1967 heet het arbeidsinkomens-quota van bedrijven) is gepubliceerd en zelfs onder de kerngegevens is opgenomen. Dit kan alleen maar misleidend werken op de economische politiek. Mag ik erop wijzen dat reeds in 1933 een op mijn initiatief gemaakte berekening is gepubliceerd door het CBS waaruit men kan afleiden dat in 1929 (een jaar van hoge tewerkstelling) het werknemersaandeel in de nationale productie circa 73,5% beliep. Dit getal, 40 jaar oud, wijkt niet essentieel af van de jongste gegevens (*Onderzoek naar de invloed van het arbeidsloon op den kostprijs der producten*, 's-Gravenhage, 1933, blz. 41). De tabel aan de voet van blz. 41 van dit rapport geeft inzicht in de samenstelling van de kostprijs en de winstmarge van „het bedrijf Nederland”; een tabel van dit type zou m.i. niet misstaan in de jaarlijkse publikatie van het CPB.

¹⁰⁾ Men vindt een analogie in de eenzijdige werking van discontopolitiek en andere monetaire maatregelen. Deze kunnen met volstrekte zekerheid, als zij maar voldoende rigoureuus worden toegepast, op korte termijn elke inflatie beïndigen en werkloosheid teweegbrengen. Maar zij kunnen in tegenovergestelde richting maar bitter weinig bereiken als de werkloosheid eenmaal een zekere grens heeft overschreden. De ervaring van de grote crisis in de jaren dertig heeft dit voldoende aangetoond — te zamen met de goede theorie. Maar het heeft wel lang geduurd voordat dit inzicht algemeen werd. De beeldspraak dat men een hond aan een riem wel achter zich aan kan trekken, maar dat men hem met de riem niet vooruit kan duwen, heeft toen voor velen verhelderend gewerkt. Misschien dat het beeld ook nu nog helpt? Of is er nog zoveel walm blijven hangen van de „corporatieve staat” dat men denkt dat een vakvereniging van werkgevers of werknemers in Nederland formeel gezag heeft over haar leden?

¹¹⁾ Prof J. A. Veraart noemde dit al in zijn *Beginnelen der economische bedrijfsorganisatie*, Bussum, 1921, als een consequentie van deze vorm van organisatie die „aan vele halve bestaantjes een eind maakt” (blz. 122).

¹²⁾ Mr. H. Versloot in zijn uitmuntend artikel „Rijnmond en de koppelbazen”, *ESB*, 23 september 1970, blz. 910.

gende ontevredenheid in het arbeidsmilieu zelf; het drijft naar directe actie. De inflatie is een broedstoot van anarchie¹³⁾.

Kan de vakvereniging iets doen om een uitbarsting te voorkomen? Onmogelijk. Wil zij tenminste de schijn bewaren van te *leiden* en alle invloed op haar leden niet verliezen, dan moet zij *volgen*. Dit is dan ook het schema dat men steeds meer ziet: spontaan uitbrekende „wilde” stakingen, overgenomen door de vakvereniging. Maar de werkelijke maatschappelijke betekenis van de vakbeweging wordt door de inflatie ondermijnd en bedreigd.

Ondernemers

Als de vakverenigingen in alle redelijkheid loonexplosies niet kunnen voorkomen, kunnen dan de ondernemers het niet? Onmogelijk. Onder chronische inflatie zal vrijwel iedere onderneming door eigen belang gedreven werkrachten in dienst nemen tegen hogere lonen zolang, differentieel gerekend, het voordeel dat deze nieuwe kracht oplevert groter is dan dat hogere loon. Dat men daarmee het gevaar van *algemene* loonsverhoging in huis haalt, ziet de ondernemer niet, of, zo hij het al ziet, dan geeft de maatschappij van volle tewerkstelling hem de zekerheid dat hij, althans binnenslands, de kosten van een loonsverhoging kan afwentelen op zijn afnemers. En voor de exportbedrijven dreigt geen gevaar zolang het prijspeil in Nederland maar minder snel stijgt dan dat in het buitenland¹⁴⁾. „We are inflating happily together” (Zijlstra). De resultaten van de banken zijn in de tweede helft van 1970 gunstiger geweest dan die in de eerste twee kwartalen¹⁵⁾.

De loonexplosie van 1970, uit sociologisch oogpunt veel bedenkelijker dan die van 1963, heeft duidelijk het karakter getoond van een massapsychose. Het begon maar klein: drieduizend man in de afdeling nieuwbouw van Wilton Feijenoord legden spontaan het werk neer omdat hun loon zoveel lager was dan dat van het „ingeleende” personeel van de koppelbazen. De directie dreigde met uitsluiting; de staking breidde zich uit tot het hele

personeel en de haven. Er kwam in de Stichting van de Arbeid een zogenaamd akkoord tot stand over een uitkering ineens van maximaal f. 400 en *alleen* voor bedrijven die iets met koppelbazen te maken hadden. Maar de storm loeide door het land; de televisie droeg haar steentje bij en ineens verlangde iedereen, tot en met de dienstplichtige militairen en de gepensioneerden, „de f. 400”¹⁶⁾. En men heeft die ook gekregen.

Wie de optochten heeft gezien van de Rotterdamse arbeiders die, als slecht gedrilde Chinezen, de armen op en neer bewogen bij de leus: Vijfzeventig gulden ja! Vijfentwintig gulden nee! — die moet wel tot de overtuiging zijn gekomen dat een nieuw element zijn intree heeft gedaan in de loonbepaling in Nederland: de *heerschappij van de straat in plaats van de onderhandelings-tafel — de collectieve emotie in plaats van het persoonlijke verstand*.

Men zou zichzelf misleiden als men toegaf dat dit maar een vertoning is geweest van eens en nooit weer. Integendeel: het is het logisch onvermijdelijke gevolg van een politiek van volle tewerkstelling gecombineerd met de tot dusver gebruikte middelen van regulatie. Ik hoop dat in de volgende artikelen nader aan te tonen, maar wil nu besluiten met te wijzen op de lichtvaardigheid waarmee men jaren geleden de politiek van „Full Employment” heeft aanvaard en op enkele sociaal-logisch bedenkelijke gevolgen die zich steeds duidelijker beginnen af te tekenen naast de reeds genoemde.

J. Goudriaan

¹³⁾ Het duidelijkst uitgesproken door Frank Cousins, de leider van de Britse transportarbeidersbond: „If there is going to be a free for all (algemene worsteling van iedereen tegen iedereen) then we are part of the all”. Colin Crouch, *Politics in a technological society into the seventies*, Young Fabian pamphlet 23, december 1970, blz. 35.

¹⁴⁾ A. Heertje en W. A. C. Whitlau, *Geldontwaarding*, Hilversum, 1968, geeft ditzelfde beeld, blz. 98-102.

¹⁵⁾ *NRC-Handelsblad*, 15 februari 1971. Sederdien nog duidelijker gebleken uit de forse stijging over het eerste halfjaar 1971.

¹⁶⁾ *ESB*, 9 september 1970, blz. 845.

ESB

Mededelingen

Uitzendarbeid

De Nederlandse Vereniging voor het Onderzoek van Arbeidsverhoudingen heeft het voornemen woensdag 29 maart a.s. een studieconferentie te houden in het Jaarbeurscongrescentrum te Utrecht, over het verschijnsel van de uitzendarbeid. Aanvang 10.30 uur.

Er zullen inleidingen worden gehouden door:

- Dr. G. M. J. Veldkamp: arbeidsrechtelijke aspecten van de uitzendarbeid;
- Drs. H. J. v. d. Braak: sociologische aspecten;

- Prof. Dr. W. Albeda: economische aspecten.

Belangstellenden voor deze conferentie kunnen zich wenden tot O. C. de Jong, Sociologisch Instituut NEH, Burg. Oudlaan 50, Rotterdam. Tel. (010) 14 55 11, toestel 3508.

Bedrijfssociologische Studiedagen 1972

Op 6, 7 en 8 april zal in Holliday Inn te Leiden een conferentie worden gehouden van de Bedrijfssociologische Studiedagen over het onderwerp: „De jonge academicus en het bedrijfsleven”. Dit jaarlijks terugkerende evenement tracht tot een samenspraak te komen tussen theorie en praktijk. De concrete organisatie is

opgedragen aan het Sociologisch Instituut der Nederlandse Economische Hogeschool.

Inleidingen zullen worden gehouden door: Ir. D. J. B. Aris, Drs. G. M. van den Bosch-Zuidgeest, Drs. P. J. H. van Montfort, Dr. S. G. Lijftogt, Dr. A. L. Mok, Drs. W. L. Nelissen, Drs. B. van Steenberg, Prof. Dr. Joh. de Vries, Drs. L. A. Welters.

De kosten voor de gehele conferentie bedragen incl. logies en maaltijden f. 285 per persoon.

Aanmeldingen voor 13 maart a.s. en inlichtingen: Secretariaat Bedrijfs-sociologische Studiedagen, Sociologisch Instituut der Nederlandse Economische Hogeschool, Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam, tel. (010) 14 55 11.

Enkele kanttekeningen bij een verworpen wetsontwerp

DRS. C. A. KOOPMAN*

Op 11 januari jl. verwierp de Eerste Kamer de ontwerp-Comptabiliteitswet en zette daarmee — althans voorlopig — een punt achter ruim vijftien jaren wetgevende activiteit. Want op 27 juni 1956 werd de commissie-Simons, die als opdracht had het ontwerp voor een nieuwe comptabiliteitswet voor te bereiden, geïnstalleerd. In dit verband is het interessant te vermelden dat in de Verenigde Staten de werkzaamheden van de eerste en tweede Hoover-commissie, gericht op de verbetering van de werking van de uitvoerende macht, al eerder waren begonnen en dat de eerste Hoover-commissie, waarvan de aanbevelingen reeds in 1949 verschenen, de nadruk legde op „performance budgeting”, nl. de berekening van de kosten per activiteit¹⁾. In Nederland heeft de commissie-Hofstra op dit terrein verdienstelijk werk verricht, terwijl in Den Haag het Gemeenschappelijk Informatie- en Documentatiebureau voor Organisatiewerk in Rijksdienst (GIDOR) belangrijk materiaal heeft verzameld op het terrein van „planning programming budgeting systems” en „performance budgeting”.

Het is opvallend dat van al deze en vele andere activiteiten op het gebied van moderne begrotingsprocedures en -systemen in het verworpen wetsontwerp vrijwel niets is terug te vinden. Wie in tegenstelling tot de meeste scribenten de moeite neemt de *Handelingen* van de Eerste Kamer na te slaan, ontdekt dat enkele leden van deze Kamer, in het bijzonder Dr. J. H. Zoon, daartegen nadrukkelijk bezwaren hebben geuit. Opvallend is dat van deze bezwaren, voor zover ik het heb kunnen nagaan, in de pers niets is overgekomen. Hierdoor wordt de indruk gewekt dat het wetsontwerp op louter staatsrechtelijke gronden is verworpen.

Onvoledige voorlichting

De kranten hebben de bezwaren tegen artikel 20, lid 2 van het wetsontwerp breed uitgemeten en koppen gebruikt als „Senaat achtte ontwerp comptabiliteitswet in strijd met de Grondwet” (*Trouw*, 13 januari 1972). Het onstreden lid van artikel 20 luidt als volgt: „Wanneer enig hoofdstuk van de begroting niet vóór 1 januari bij de wet is vastgesteld, kan na de aanvaarding door de Tweede Kamer van het voorstel tot vaststelling van dit hoofdstuk over ten hoogste de helft van de daarin opgenomen bedragen worden beschikt”. Senator Dr. M. Troostwijk merkte hierover op: „Een begrotingswet geeft machtiging aan de minister om bepaalde activiteiten te ondernemen. Daarzonder mag hij — noodgevallen

daargelaten — niet uitgeven. Die wet moet tot stand komen na medewerking der beide Kamers. Die Kamers moeten die activiteiten toetsen aan de Grondwet. Met machtiging op voorhand, dus zonder die toetsing, schenden zij hun grondwetsplichten”²⁾.

Begrotingstechnische bezwaren

In deze korte beschouwing wil ik echter niet dieper ingaan op de staatsrechtelijke problematiek, maar op de begrotingstechnische bezwaren die tegen het wetsontwerp zijn of kunnen worden ingebracht. In zijn betoog in de Eerste Kamer bracht Dr. J. H. Zoon naar voren dat de veranderingen in het wetsontwerp, vergeleken met de bestaande wet van 1927, van weinig fundamentele aard zijn. Hij merkte op dat dit reeds blijkt uit de mededeling van de voormalige minister van Financiën die het wetsontwerp indiende, dat de invoering van het kasstelsel de meest principiële wijziging van het wetsontwerp is³⁾.

Bij de behandeling van het wetsontwerp in de Tweede Kamer merkte de toenmalige minister op: „Het biedt wel geen spectaculaire wijziging, maar het is een bijzonder nuttige toetsing en bijstelling van de begrotings spelregels, die in de Comptabiliteitswet zijn neergelegd, spelregels die bij de tijd moeten worden gebracht en in een aantal opzichten opnieuw moeten worden afgewogen”⁴⁾.

Het komt mij voor dat, nu de regering een nieuw ontwerp zal moeten indienen, zij niet alleen aan artikel 20, lid 2, maar ook aan moderne opvattingen op het gebied van begrotingsprocedures aandacht zal moeten besteden. Wellicht past ons hierbij een bescheiden optimisme omdat de minister, sprekende over prestatiebegrotingen en beleidsanalyse, op een interruptie van de

* De auteur van dit artikel is wetenschappelijk hoofdmedewerker aan de economische faculteit van de Universiteit van Amsterdam en lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal voor de PvdA.

¹⁾ E. Pouillet, *Programmbudgeting als middel van het beleid volgens gestelde oogmerken in de overheidsdiensten*, Brussel, 1967, blz. 55.

²⁾ *Handelingen Eerste Kamer*, 11 januari 1972, blz. 165 rechterkolom.

³⁾ *Handelingen Eerste Kamer*, 11 januari 1972, blz. 168 rechterkolom.

⁴⁾ *Handelingen Tweede Kamer*, 20 mei 1970, blz. 3.385 linkerkolom.

heer Zoon het volgende opmerkte: „De heer Zoon trekt terecht de conclusie, dat, wanneer wij met ons inzicht in de ontwikkeling verder zijn, t.z.t. een formalisering daarvan wellicht langs de weg van de Comptabiliteitswet zeker niet bij voorbaat moet worden uitgesloten”⁵⁾.

Taakstellend element

De begroting als machtiging tot het doen van bepaalde uitgaven is ontstaan in de overheids sfeer. Maar het bedrijfsleven heeft in de loop der jaren de methodieken verrijkt, een taakstellend element geïntroduceerd en heeft van de tot de begroting leidende procedures een aantal belangrijke beleidsinstrumenten weten te maken. Bovendien worden begrotingsprocedures gehanteerd als communicatie- en participatiemiddel, terwijl de begroting zelf niet alleen als taakopdracht wordt gezien, maar ook als middel tot actiebeheersing.

In de overheids sfeer dringen deze mogelijkheden slechts langzaam door. Prof. Dr. P. Verburg zegt: „In de overheids sfeer, waar reeds veel langer met het systeem van de begroting als middel tot beleidscoördinatie en als middel tot machtiging wordt gewerkt, wint slechts geleidelijk de gedachte veld, dat zij ook als middel tot taakopdracht kan en moet fungeren”⁶⁾.

De nieuwe, in het bedrijfsleven ontstane, opvattingen kunnen en moeten naar mijn mening ook in de overheids sfeer worden gerealiseerd door een combinatie van meerjarenplanning met het systeem van de jaarlijkse begrotingen, waarbij een belangrijk deel van de begrotingsposten een programmatische structuur krijgt. De eerste aanzet tot meerjarenplanning was in het verworpen wetsontwerp in embryonale vorm aanwezig. Artikel 16, lid 1 zegt namelijk: „Voor de in het dienstjaar aan te gane verplichtingen wordt, voor zover deze tot uitgaven in latere jaren zullen leiden, naast de raming van de uitgaven van het dienstjaar een raming van die verplichtingen opgenomen tenzij de omvang daarvan niet kan worden bepaald”. Een systematische uitwerking van dit beginsel in een afzonderlijk artikel, waardoor de meerjarenplanning een vaste plaats kan krijgen in ons staatsbestel, komt mij noodzakelijk voor.

De Memorie van Toelichting bij het verworpen wetsontwerp is niet erg hoopgevend. Op blz. 11 lezen we: „Met de commissie is ondergetekende van oordeel, dat invoering van een twee- of meerjaarlijkse begroting geen aanbeveling verdient en dat het kalenderjaar, dat reeds in de Comptabiliteitswet 1927 als begrotingstijdvak is gekozen, de meest doelmatige begrotingsperiode is”. Uit dit citaat zou de conclusie kunnen worden getrokken dat het een kwestie is van óf een meerjarenbegroting óf van jaarlijkse begrotingen, terwijl het naar mijn mening gaat om een meerjarenplan met meerjarenbegroting en jaarlijkse begrotingen.

Indeling van de begroting

Er bestaan bovendien ernstige bezwaren tegen de in de artikelen 2, 3 en 4 van het wetsontwerp gegeven voorschriften omtrent de indeling van de begroting. Op blz. 11 van de reeds geciteerde Memorie van Toelichting lezen we: „Met het voorstel van de commissie gebruikelijke indeling naar organisatie-eenheden, gecombineerd

met een indeling naar kostensoorten, te handhaven stemt de ondergetekende in”.

De in deze artikelen en in de Memorie van Toelichting tot uitdrukking gebrachte opvatting maakt het onmogelijk — in ieder geval erg moeilijk — een deel van de overheidsactiviteiten te groeperen in projecten, gebaseerd op meerjarenplannen en tot stand gekomen door middel van intensief interdepartementaal overleg. In de gerichtheid van deze projecten zullen de doelstellingen van het overheidsbeleid tot uitdrukking moeten komen, zodat uitvoering van de projecten realisering van het regeringsbeleid betekent.

Projectbegroting

Het groeperen van activiteiten in de vorm van projecten zal ook het stellen van prioriteiten en het maken van een keuze uit alternatieven vereenvoudigen, omdat elk begrotingstechnisch verwerkt project als een kostenbatenanalyse kan worden opgevat. De jaarlijkse begroting geeft nu aan welke delen van welke projecten op welke wijze tot uitvoering zullen worden gebracht. Laat ik mijn gedachten met een eenvoudig voorbeeld toelichten.

Veronderstellen we eens dat de regering op grond van haar programma een hoge mate van prioriteit toekent aan het geven van stimulansen aan de kop van Noord-Holland in verband met de daar bestaande eenzijdige structuur van de werkgelegenheid en de geleidelijke vermindering van de werkgelegenheid in de agrarische sector. Deze stimulansen zullen betrekking hebben op de woonfunctie in dit gebied, op de dienstverlenende sector met inbegrip van de recreatieve functie van dit gebied, eventuele industrievestiging enz. In ieder geval dienen de departementen van Volkshuisvesting en ruimtelijke ordening, Economische Zaken, Financiën en dat van CRM bij een dergelijk project te worden betrokken.

In onderling overleg en in overleg met het gebied zelf stellen deze departementen een programma op, waarbij de fasering en de samenhang van alle activiteiten op de voorgrond zullen moeten staan. Vervolgens zal men moeten vaststellen welke activiteiten in een bepaald begrotingsjaar, bijv. 1973, tot uitvoering moeten komen en dienen de daartoe vereiste financiële middelen in een budget te worden vastgelegd. Met opzet gebruik ik hier het woord budget, omdat men daarbij in het algemeen een *taakstellende* begroting op het oog heeft. Door middel van een „performance budget” — de Belgen spreken zeer terecht van een verwerkelijkingbudget — dient de regering verantwoording af te leggen omtrent de mate waarin in de begrotingsperiode aan de taakstelling is voldaan.

Projectbegrotingen bieden een goede grondslag voor een efficiënt samenspel tussen regering en volksvertegenwoordiging en voor levendige beleidsdebatten. Een vraag die in dit kader beantwoord zal moeten worden, is: past in het systeem van projectbegrotingen niet beter een volumebegroting? In dit verband ga ik op deze vraag niet in, maar verwijs naar het artikel van de heren

⁵⁾ Handelingen Eerste Kamer, 11 januari 1972, blz. 179 rechterkolom.

Hoogland en Broekema in *ESB* van 14 juli 1971, getiteld: „De begrotingsruimte en de bestemming daarvan”.

Artikel 2 van het verworpen ontwerp geeft aan uit welke hoofdstukken de begroting dient te bestaan. Wellicht dat de toevoeging van lid 2 — „Wij kunnen een of meer hoofdstukken toevoegen” — enige speelruimte biedt voor een andere opstelling van de begrotingsposten. Het lijkt mij gewenst dat in een nieuw in te dienen ontwerp de mogelijkheid tot een meer functionele opstelling van de posten wordt geschapen, zodat de vertaling van het regeringsbeleid in programma's en het vastleggen van de uitvoering van die programma's in taakstellende begrotingen mogelijk wordt.

Het groeperen van activiteiten tot programma's biedt het voordeel dat een duidelijker inzicht wordt verkregen in de totale kosten die het bereiken van een bepaald doel met zich brengt, omdat een programmatisch opgestelde begroting het mogelijk maakt de investeringsuitgaven in verband te brengen met de later te maken „exploitatie-uitgaven”. Hierdoor bereiken we een rationalisatie van de keuzeproblematiek. Bovendien zou inhoud worden gegeven aan een opmerking in de *Miljoenennota 1972*: „In de miljoenennota's van vorige jaren is aangegeven dat de prestatiebegroting als een aanloop of tussenstation kan worden beschouwd op de weg die moet leiden naar een programmabegroting, waarin uitgaven en doelstellingen rechtstreeks met elkaar in verband worden gebracht. Het zichtbaar maken van de verwachte produktie van overheidsprogramma's in de vorm van de gewenste fysieke prestaties stimuleert de bezinning of de met die prestaties bereikte resultaten overeenkomen met de beoogde effecten van de overheidsprogramma's”⁷⁾.

Moge de verwerping van de ontwerp-Comptabiliteitswet er een bijdrage toe leveren om het in dit citaat gestelde doel snel te bereiken, doordat het nieuwe ontwerp dit doel nadrukkelijk mogelijk maakt.

Ik besluit met nóg een citaat, en wel van de heer E. Poulet die meent dat de wijzigingen, die in het budget zullen moeten worden aangebracht om er een basisinstrument van te maken voor het beleid volgens gestelde oogmerken, hoofdzakelijk betrekking hebben op:

„1. de classificatie van de uitgaven volgens een programmastructuur, d.w.z. in output-termen die de concretisatie brengen van de oogmerken, nagestreefd door de regeringspolitiek;

2. het omzetten van de te verwezenlijken oogmerken en de hiervoor bedoelde middelen in de administratieve structuur, om nl. een actieplan op te stellen dat dan het voorwerp zou uitmaken van een controle op de verwezenlijking van de oogmerken binnen de perken van de voorziene middelen, en wel voor elke afzonderlijke administratieve eenheid, die verantwoordelijk is voor een geheel programma of voor een gedeelte ervan”⁸⁾.

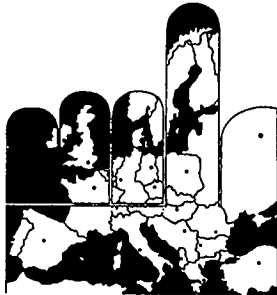
C. A. Koopman

⁶⁾ P. Verburg, *De betekenis van de kosteninformatie voor de besluitvorming*, Leiden, 1966, blz. 153.

⁷⁾ *Miljoenennota 1972*, blz. 48.

⁸⁾ E. Poulet, blz. 51.

Europa-bladwijzer

Toetredingsverdrag Europese Gemeenschappen

Kort na de ondertekening van het toetredingsverdrag door de lidstaten van de Europese Gemeenschappen en het Verenigd Koninkrijk, Noorwegen, Denemarken en Ierland kwam de tekst van deze verdragen vrij voor publikatie, hetgeen ons in staat stelt in deze en de volgende „bladwijzer” een indruk te geven van hetgeen is overeengekomen en wat ons tijdens de overgangperiode te wachten staat.

Hoewel men getracht heeft met één toetredingsinstrument te werken is dit toch niet mogelijk gebleken, omdat voor toetreding in het EEG- en Euratom-Verdrag de verdragsvorm

vereist is, terwijl hiervoor in het EGKS-Verdrag een eenstemmig Raadsbesluit nodig is. Een voorstel van een der lidstaten om dan bij verdrag het betreffende artikel van het EGKS-Verdrag zodanig te wijzigen dat ook voor toetreding tot de EGKS de verdragsvorm voorgeschreven zou zijn werd als „middel nog erger dan de kwaal” door de anderen afgewezen.

Het toetredingsverdrag bevat evenals het Raadsbesluit slechts drie artikelen, waarin als het belangrijkste naar voren komt, dat blijkens artikel 2, 3e alinea de kandidatuur van de vier kandidaat-lidstaten van elkaar

losgekoppeld is, en wel zodanig dat het al dan niet ratificeren van een der kandidaat-lidstaten geen enkele invloed heeft op het resultaat van de ratificatie van een andere kandidaat-lidstaat.

Men heeft hier wellicht het oog gehad op Noorwegen, wiens ratificatie soms nog een dubieuze zaak lijkt en waaraan men het communautaire leven van de anderen dan ook niet heeft willen koppelen. Enerzijds, omdat men van mening was dat een dergelijke koppeling op Noorwegen een ontoelaatbaar geachte druk zou leggen om — met het oog op de gevolgen van het uitblijven van de

ratificatie — toch tot ratificatie over te gaan, anderzijds omdat men niet wenste dat het uitblijven van de ratificatie door Noorwegen de toetreding van de kandidaat-lidstaten, die wel geratificeerd hadden, in de weg zou staan.

Het op het toetredingsverdrag volgende akkoord waarin de toetredingsvoorwaarden en de aanpassingen van de verdragen zijn vermeld, valt in vijf delen uiteen en wel: deel 1, de beginselen; deel 2, aanpassing van de verdragen; deel 3, aanpassing van het afgeleide recht; deel 4, overgangsmaatregelen en deel 5, de inwerkingtreding van het akkoord.

Beginselen

In deel 1 is het uitgangspunt van de onderhandelingen vastgelegd en wel dat de kandidaatlanden de Verdragen en de politieke doelstellingen daarvan, alle besluiten in welke vorm ook aanvaarden, die sedert de inwerkingtreding der Verdragen zijn genomen, alsmede de door de Gemeenschappen met derde landen gesloten overeenkomsten en de principebesluiten waarin de richting van de toekomstige ontwikkeling van de Gemeenschappen is neergelegd. Daarnaast is bepaald dat opschorting, wijziging of afschaffing van de in het toetredingsakkoord overgenomen bepalingen, voor zover daarvoor in het akkoord zelf niet op andere wijze is voorzien, slechts mogelijk is volgens de procedure zoals deze in de Verdragen is neergelegd voor verdragswijzigingen.

Een voorbeeld van een dergelijke afwijkende procedure is het bepaalde in artikel 2, 3e alinea van het toetredingsverdrag en het toetredingsbesluit, waarin ten aanzien van een aantal bepalingen de Raad gemachtigd wordt deze met eenstemmigheid te wijzigen, in het geval dat niet alle kandidaatlanden ratificeren.

Nu ook de bestaande Verdragen na voltooiing van de overgangsperiode voor de gemeenschappelijke markt op 1 januari 1970 niet voorzien in verdere overgangsperiodes, is vastgelegd dat in beginsel de toepassing van overgangsmaatregelen na 1977 niet meer geoorloofd is. In tegenstelling tot de regeling voor de eerste etappe van de overgangsperiode in de bestaande Verdragen, is de overgang van de periode van overgangsmaatregelen naar de normale periode niet afhankelijk van een Raadsbesluit waarbij het einde van de overgangsperiode wordt geconstateerd.

Aanpassing van de Verdragen

Zoals uit de titel van dit tweede deel blijkt, gaat het hier slechts om aanpassingen, niet om wijzigingen van de bestaande verdragen. Deze aanpassingen zijn noodzakelijk geworden door de toetreding van vier nieuwe lidstaten. Zij hebben betrekking op de aantallen vertegenwoordigers van de lidstaten binnen de instellingen en adviserende comité's, alsmede op de stemmenweging voor de meerderheidsbeslissingen van de Raad van Ministers.

Wat het *Europees Parlement* betreft verandert er in zoverre niets, dat de huidige lidstaten de hun door de huidige tekst van de Verdragen toegekende aantallen afgevaardigden behouden. Er vindt slechts een uitbreiding plaats en wel met 66 afgevaardigden, waarvan 36 uit het Verenigd Koninkrijk en telkens 10 uit Denemarken, Noorwegen en Ierland.

Dezelfde situatie geldt ook voor de *Raad van Ministers*, waarin nu niet vertegenwoordigers van zes, maar van tien lidstaten zitting zullen hebben. Wat de stemmenweging binnen de Raad aangaat, zullen in het EEG- en Euratom-Verdrag de volgende regels gelden¹⁾. De Bondsrepubliek, Italië, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk krijgen ieder tien stemmen, België en Nederland ieder vijf (de eis van België en Nederland — die gehonoreerd is — was dat zij evenals nu te zamen precies zoveel stemmen zouden krijgen als één grote staat), Denemarken, Ierland en Noorwegen drie en Luxemburg twee. De gekwalificeerde meerderheid ligt, indien de Raad besluit op voorstel van de Commissie, bij 43 en in de overige gevallen eveneens bij 43, met dien verstande dat dan tenminste zes lidstaten vóór moeten stemmen. In de toekomst zullen de vier grote lidstaten dus niet zoals nu de drie grote de kleinere lidstaten kunnen overstemmen. Twee grote lidstaten kunnen echter een beslissing tegenhouden, evenals de kleinere landen te zamen of een blok bestaande uit de vier nieuwe lidstaten.

De *Europese Commissie* zal vanaf 1 januari 1973 uit veertien leden gaan bestaan, waaronder een voorzitter en vijf vice-voorzitters. Dit betekent dat de grote lidstaten ieder twee en de kleine ieder één lid zullen leveren.

Het *Hof van Justitie* zal worden uitgebreid tot elf rechters en drie advocaten-generaal. Verwacht kan worden dat de advocaten-generaal de Franse, Duitse en Engelse nationaliteit zullen bezitten, terwijl alle lidstaten

met één rechter in het rechterlijk college vertegenwoordigd zullen zijn, behalve Italië dat twee rechters zal mogen voordragen. Hoewel dit niet is vastgelegd in het Verdrag zullen na 1 januari 1973 de zaken waarvoor de mondelinge behandeling voor het Hof al heeft plaats gevonden om begrijpelijke redenen beslist worden door het Hof in zijn oude samenstelling.

Het *Economisch en Sociaal Comité* wordt van 101 op 153 leden gebracht, hetgeen inhoudt dat de huidige lidstaten hun in het bestaande verdrag toegekende aantallen behouden, met uitzondering van Luxemburg, dat er één zetel bij krijgt. Het Raadgevend Comité van de EGKS zal uit minstens 60 (was 30) en hoogstens 84 (was 51) leden gaan bestaan en het Euratom Wetenschappelijk en Technisch Comité uit 28 (was 20).

Samengevat krijgt men voor de nieuwe instellingen en het ESC het verdelingsschema zoals in de tabel staat aangegeven.

Territoriale Toepassing van de Verdragen

Tijdens de onderhandelingen over de toetredingsverdragen leverde de positie van sommige landen en gebieden overzee van de nieuwe lidstaten grote moeilijkheden op. Men wilde voorkomen dat een aantal politieke probleemgebieden zoals Hongkong, Gibraltar en Rhodesië op enigerlei wijze in het Verdrag genoemd zouden worden. Uiteindelijk is gekozen voor de toevoeging aan lid 3 van artikel 227 van het EEG-Verdrag (het artikel waarin het territorium van de Gemeenschap wordt omschreven) van de volgende tekst: „Dit verdrag is niet van toepassing op de landen en gebieden overzee die speciale betrekkingen met het Verenigd Koninkrijk onderhouden en die niet voorkomen in bijlage IV”²⁾.

Aangezien Rhodesië en Hongkong op deze bijlage niet voorkomen, was het op deze wijze mogelijk deze gebieden zonder ze te noemen buiten de toepassing van het Verdrag te houden. Voor Gibraltar lag de zaak

¹⁾ In het EGKS-Verdrag gelden zoals bekend andere meerderheden o.a. gebaseerd op de totale waarde van de kolenen staalproductie van een lidstaat. Deze komen hier verder niet ter sprake, hoewel ook deze uiteraard zijn aangepast.

²⁾ In bijlage IV van het EEG-Verdrag zijn alle landen en gebieden overzee van de lidstaten vermeld.

	Europees Parlement leden	Raad van Ministers aantal stemmen	Commissie leden	Hof van Justitie leden	Economisch en Sociaal Comité leden
België	14	5	1	1	12
Denemarken	10	3	1	1	9
Duitsland	36	10	2	1 b)	24
Frankrijk	36	10	2	1 b)	24
Ierland	10	3	1	1	9
Italië	36	10	2	2	24
Luxemburg	6	2	1	1	6
Nederland	14	5	1	1	12
Noorwegen	10	3	1	1	9
Verenigd Koninkrijk	36	10	2	1 b)	24
Totaal	208	61 a)	14	11	153

a) Gekwalificeerde meerderheid bij voorstel van de Commissie 43 stemmen.

Gekwalificeerde meerderheid zonder voorstel van de Commissie 43 stemmen waarbij tenminste zes leden voorstemmen.

b) en één advocaat-generaal.

moeilijker, omdat was overeengekomen dat op dat gebied de Verdragen van toepassing zouden worden behalve ten aanzien van het vrije verkeer van goederen en de harmonisatie van de omzetbelastingen. De bepalingen daaromtrent in het Verdrag zijn in Spaanse kringen niet met enthousiasme ontvangen.

De Kanaaleilanden en het eiland Man vallen onder de bepalingen van de toetredingsverdragen voor zover nodig om het vrije verkeer van goederen tussen deze gebieden en de Gemeenschap te waarborgen, hetgeen inhoudt dat deze eilanden ten opzichte van derde landen het gemeenschappelijke douanetarief en de heffingen voor landbouwproducten zullen toepassen. De communautaire bepalingen inzake het vrije verkeer van personen en diensten zijn echter niet van toepassing voor de bewoners van deze eilanden, die evenwel wel alle door hen in het Verenigd Koninkrijk genoten rechten behouden.

Op de Far-Oër-eilanden zullen de Verdragen niet van toepassing zijn, tenzij Denemarken vóór 31 december 1975 een verklaring van het tegendeel deponereert. Een afzonderlijk protocol maakt het voor Noorwegen mogelijk om bij de ratificatie de toepassing van de Verdragen op Spitsbergen uit te sluiten.

leide recht, waarin de aanpassingen nog niet verwerkt zijn, is opgenomen in een bijlage II, waarin tevens de aard van de nog te verrichten werkzaamheden is vermeld.

(Wordt vervolgd)

Europa Instituut Leiden

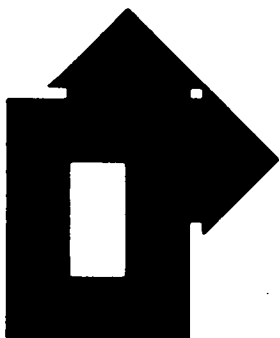
Aanpassing van het afgeleide recht

Hoewel het de bedoeling was ook alle aanpassingen van het bestaande zogenaamde afgeleide Gemeenschapsrecht in het toetredingsverdrag op te nemen, is dit niet geheel gelukt, wat niet te verwonderen is, als men zich realiseert dat hiertoe ca. 3.000 verordeningen, richtlijnen enz. minutieus op eventueel aan te brengen wijzigingen moesten worden bekeken. Het gedeelte dat gereed is gekomen, is opgenomen in een omvangrijke bijlage I bij het toetredingsverdrag. Het afge-

RECTIFICATIE

In de Europa-bladwijzer van 2 februari 1972 is een hinderlijke fout geslopen. In de eerste alinea op blz. 115 moet de zin „De Gema-zaak is echter in dit verband (...), maar om misbruik van een door de wet gesanctioneerde rechtspositie van een Bureau voor Merkenrechten belast met (...)” gelezen worden als: „De Gema-zaak is echter in dit verband (...), maar om misbruik van een door de Duitse wet gesanctioneerde machtspositie van een Bureau voor Muziekauteursrechten, belast met (...)”.

Au courant

Metaalconflict is de wereld nog niet uit

A. F. VAN ZWEEDEN

De onderhandelingen over de CAO-grootmetaal hebben zich bijna vier maanden lang voortdurend aan de rand van de openbaarheid afgespeeld. De publiciteit gaf het con-

flict een extra dimensie, want niet alleen werden bij elke stap in het escalatieproces door elk van de drie partijen op persconferenties verklaringen afgelegd, ook lieten de potagonisten

zich door de media uitgebreid interviewen, of gingen op de televisie met elkaar in debat.

Nu het conflict door middel van arbitrage is opgelost, is de tijd geko-

men, zich een oordeel te vormen over de consequenties voor de arbeidsverhoudingen in Nederland. Prof. Albeda, die zich als voorzitter van de bemiddelingscommissie tussen de strijdende partijen heeft gewaagd en toch zijn intellectuele distantie wist te bewaren, ziet in het optreden van de Industriebond NVV een amerikanisering van de Nederlandse vakbeweging. Hij vindt dit een stap terug in de ontwikkeling en wil Groenevelt aan zijn studenten als prototype van een ouderwetse vakbondsleider presenteren.

Ik geloof dat deze opvatting op een misvatting berust. Groenevelt is veel meer de vakbondsleider die begrepen heeft dat hij de arbeiders niet meer van een hoog platform kan leiden. Het bewustwordingsproces dat zich vooral bij de arbeiders in Rotterdam heeft voltrokken manifesteerde zich in een opstand tegen het vonnis van de president van de Amsterdamse rechtbank, Mr. Stheeman, dat de Industriebond NVV verbood een staking uit te roepen of te steunen. Dit vonnis heeft als een katalysator gewerkt doordat het de arbeiders met de neus op de ware aard van de klasstegenstellingen in Nederland drukte. De reactie van de arbeiders op de rechterlijke uitspraak kan dienen als een stuk aanschouwelijk onderwijs in marxistische conflict-sociologie.

Groenevelt heeft er gedurende het gehele onderhandelingsproces blijk van gegeven, de stemming onder de arbeiders beter te peilen dan de werkgevers en de bestuurders van de confessionele vakorganisaties. Dat is niet zo verwonderlijk, omdat de Industriebond NVV de laatste jaren een sterk kader in de bedrijven heeft opgebouwd. In die zin beschouw ik Groenevelt als een moderne vakbondsbestuurder. De toevoeging van de Blij aan de organisatorische opbouw van de NVV-bond — de vertegenwoordiging van onbezoldigde bedrijfsleden in het kader — heeft de communicatie van de top met de basis in de bedrijven aanmerkelijk geïntensiveerd.

Ook bij de onderhandelingen over de CAO heeft Groenevelt deze lijn consequent gevolgd. Hij hield niet alleen voortdurend contact met zijn achterban, de erkenning van de bond op het niveau van de onderneming was ook een van de meest fundamentele punten in het eisenpakket. In het

laatste stadium van de bemiddeling probeerde Groenevelt nog een stukje „bedrijvenwerk” te introduceren door voor te stellen de werknemers in de bedrijven te laten mee-onderhandelen over de vakantietoelage, het laatste geschilpunt, omdat wel bleek dat verhoging van het minimum tot f. 1.200 per jaar niet door elke onderneming in de bedrijfstak kon worden verwerkt.

Groenevelt was vooral ingenomen met de beslissing van arbiter Erdbrink, omdat deze zich in zijn overwegingen duidelijk had uitgesproken voor de mogelijkheid van differentiatie in de CAO. Afwijkingen van collectief overeengekomen arbeidsvoorwaarden zijn op economische gronden te verdedigen, omdat het loonkostenniveau in een zo heterogene bedrijfstak als de metaal- en elektrotechnische industrie sterk uiteenloopt. De Industriebond NVV zal dit punt bij de volgende ronde opnieuw aan de orde stellen. De eis om de bedrijfskaderleden te laten meepraten over de arbeidsvoorwaarden in de ondernemingen zal dan weer een breekpunt kunnen worden, zoals Groenevelt op de persconferentie na de arbitrale uitspraak reeds aankondigde.

Bij de ondernemingsgewijze differentiatie zijn niet uitsluitend materiële zaken in het geding zoals Albeda blijkbaar meent, als hij vaststelt dat de nieuwe opstelling van de vakbonden erop gericht is „uit elke situatie te halen wat er in zit”, en als hij deze houding ziet als amerikanisering van de arbeidsverhoudingen in Nederland. Er zijn wel degelijk ideële, om niet te zeggen, politieke doelstellingen in het geding die te maken hebben met de bewustwording en mondigheid van de werknemers. De collectieve arbeidsovereenkomst wordt door deze ontwikkeling als instrument van de arbeidsvrede uitgehold. Toen de overheid met het loslaten van de geleide loonpolitiek haar directe inmenging in de arbeidsverhoudingen prijs gaf, is de CAO gaan functioneren als instrument van loonbeheersing in handen van de toporganisaties van werkgevers en werknemers. Onder druk van de marktverhoudingen is een decentralisatieproces in werking getreden dat nu het stadium van de individuele onderneming heeft bereikt.

Groenevelt heeft uitdrukkelijk verklaard dat het hem er niet om te doen is de bedrijfstak-CAO af te schaffen.

Dat zou uit het oogpunt van de vakbond ook onlogisch zijn, omdat de vakbeweging zich daarmee in feite overbodig zou maken. Het uitgangspunt voor de loonpolitiek van de vakbonden blijft immers de solidariteit, die een streven naar zo groot mogelijke inkomensgelijkheid moet inhouden. Het is duidelijk dat de vakbeweging steeds meer op het scherp van de snede moet balanceren. Haar streven naar een maatschappijhervorming, die aanstuurt op een grotere inspraak van de werknemers (ook in het vakbondsbeleid), kan op ieder ogenblik in conflict komen met de rol die de bond als marktpartij heeft te spelen.

De werkgeversorganisaties staan bij deze hele ontwikkeling van de arbeidsverhoudingen een beetje buiten spel. Zij zijn er uiteraard wel bij betrokken, maar moeten met lede ogen toezien hoe het samenspel met de bonden op bestuursniveau steeds meer bedorven wordt door druk vanuit de basis. Hoe weinig begrip er bij de werkgeversorganisaties bestaat voor de stemming onder de werknemers, bewees het lid van het hoofdbestuur van de FME, Prins, toen hij moest bekennen dat hij de reactie van de arbeiders op het vonnis van Stheeman schromelijk had onderschat.

De confessionele organisaties hebben in het metaaldrama een achterhoedegevecht moeten leveren van bonden die in principe nog uitgaan van het oude harmonie-model. Op het kritieke ogenblik schrokken zij terug van het conflict toen de werkgevers bereid bleken een ontsnappingsmogelijkheid te bieden. De werkgevers hebben uit het gebeuren de les getrokken dat het wetsontwerp inzake staking funeste gevolgen kan hebben, omdat het een vakvereniging de vrijheid verschaft een CAO, die door andere vakverenigingen is gesloten, te doorbreken en betere arbeidsvoorwaarden door staking af te dwingen.

Het is maar een mager lesje, want het antwoord op de fundamentele problematiek ligt niet in een waterdichte regeling (= beperking) van de stakingsvrijheid. Beter zou het zijn nu te gaan nadenken over een goede arbitrageprocedure en de instelling van een onafhankelijk arbitragecollege, zoals Prof. Albeda in dit blad heeft aanbevolen.

A. F. van Zweedden

**HET VERBAND TUSSEN
ARBEIDSPRODUKTIVITEIT EN
KAPITAALPRODUKTIVITEIT**

**Nieuwe gegevens voor
West-Duitsland**

Het noodlot van herberekeningen door de statistiekmakers treft de gebruiker van statistieken met onregelmatige tussenpozen. In de loop van november werden door het Statistische Bundesamt nieuwe reeksen over groei en omvang van de Westduitse kapitaalgoederenvoorraad gepubliceerd, die de door Drs. Nabbe in *ESB* van 8 december jl. getrokken conclusies in een enigszins gewijzigd

Jaar	Kapitaalcoëfficiënt	Kapitaalintensiteit	Arbeidsproductiviteit
1950	2,3	18,8	1950 = 100
1955	1,7	18,8 + 0%	100 —
1960	1,7	23,3 + 24%	134 + 34%
1965	1,9	32,1 + 38%	165 + 25%
1970	2,0	42,8 + 32%	205 + 24%
			255 + 25%

daglicht stellen. Geheel conform de berekeningen van de heer Nabbe bevond de kapitaalcoëfficiënt zich in de jaren 1953 en 1964 op een gelijk niveau, namelijk 1,9. Daarmee is het verhaal niet uit, zoals onderstaande tabel laat zien.

Uit de tabel blijkt dat de kapitaalcoëfficiënt, die in het begin der jaren vijftig onder invloed van verbetering der produktiemethoden sterk is gedaald, en in de tweede helft der jaren vijftig op een gelijk niveau bleef, in

de loop der jaren zestig weer opliep. In deze laatste periode heeft vermoedelijk in belangrijke mate substitutie van arbeid door kapitaal plaatsgevonden onder invloed van de gestegen loonkosten. Dit kan men opmaken uit het verloop van de kapitaalintensiteit, die toen het sterkst is toegenomen. De arbeidsproductiviteit ging over de gehele periode vrijwel continu vooruit.

Dr. D. van der Werf

Naschrift

De econoom ervaart steeds opnieuw dat ontdekte verbanden tussen economische grootheden aan snelle veranderingen onderhevig zijn. Dit geldt met name voor de kapitaalcoëfficiënt en dus ook voor zijn reciproque de kapitaalproductiviteit. Indien bij analyse op lange termijn blijkt dat de veranderingen van de kapitaalcoëfficiënt zich zowel in opwaartse als in neerwaartse richting voltrekken en bovendien relatief gering zijn, dan is het dunkt mij gerechtvaardigd om bij structurele beschouwingen van een constante relatie tussen kapitaal en produktie uit te gaan. Welnu in mijn artikel heb ik willen aantonen dat op lange termijn de kapitaalcoëfficiënt van de verwerkende industrie in een aantal landen na de laatste wereldoorlog vrij constant is gebleven. De analyse van Dr. D. van der Werf was evenwel gericht op middellange termijn (5 jaar).

Opgemerkt zij dat de door Dr. van der Werf gehanteerde cijfers betrekking hebben op de „gewerbliche Wirtschaft”, d.w.z. dat behalve de industrie ook de importante groepen groot- en kleinhandel in het onderzoek zijn betrokken. Wij hebben cijfers gebruikt over de „verarbeitende Industrie”, ofwel de industrie exclusief mijnbouw, bouwnijverheid, water-, gas- en elektriciteitsbedrijven.

Bij een structurele analyse van de

cijfers van de „gewerbliche Wirtschaft” blijkt overigens dat alsnog de stelling gerechtvaardigd is dat na de laatste wereldoorlog de stijging van de totale netto produktie per persoon zich grosso modo heeft voltrokken

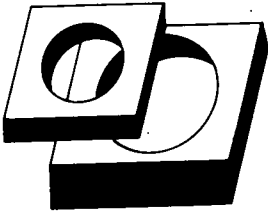
langs de lijnen van een stijgende kapitaalintensiteit en een weinig veranderde kapitaalproductiviteit (kapitaalcoëfficiënt).

In de tabel worden deze cijfers getoond.

Jaar	„Gewerbliche Wirtschaft”		
	Kapitaalcoëfficiënt a)	Kapitaalintensiteit b)	
		1.000 DM	1950 = 100
1950	2,3	18,8	100
1951	2,1	18,5	98
1952	2,0	18,5	98
1953	1,9	18,6	99
1954	1,8	18,7	99
1955	1,7	18,8	100
1956	1,7	19,4	103
1957	1,7	20,2	107
1958	1,7	21,3	113
1959	1,7	22,3	119
1960	1,7	23,3	124
1961	1,7	24,6	131
1962	1,8	26,4	140
1963	1,9	28,2	150
1964	1,9	30,2	161
1965	1,9	32,1	171
1966	2,0	34,4	183
1967	2,1	37,8	201
1968	2,0	39,6	211
1969	2,0	40,9	218
1970	2,0	42,8	228

a) Bron: *Wirtschaft und Statistik*, 1971, nr. 10.

b) Heeft betrekking op de bruto-voorraad duurzame activa.

Het nieuwe raadhuis van Ede

DRS. J. D. HILFERINK

Enige maanden geleden verschenen er geregeld berichten in de pers over protestacties van de Edese bevolking tegen de plannen van het gemeentebestuur een nieuw raadhuis te bouwen. Aanleiding tot deze acties waren onder meer de hoge kosten van het project. Deze werden alleen al voor de eerste fase van de bouw op f. 25 mln. geraamd. In verband met de verwachte groei van het gemeentelijk apparaat in het komende decennium is daarenboven nog eens f. 15 mln. nodig om de toekomstige uitbreiding van het raadhuis te financieren. Een deel van de bevolking heeft zich tegen deze plannen verzet omdat het nut van een dergelijk duur object te gering wordt geacht in verhouding tot de dringende wensen die nog bestaan op het terrein van de volkshuisvesting, de sport en de recreatie en ten aanzien van verkeersvoorzieningen. In menig protest klonk de vrees door dat tal van deze voorzieningen dan achterwege zouden moeten blijven of op de lange baan geschoven zouden worden. Daarnaast kon een verhoging van de plaatselijke belastingen worden verwacht om het „statussymbool van de gemeente” te helpen financieren.

Ondanks deze kritiek werd in oktober 1971 de door architect Bakema ontworpen schets van het nieuwe raadhuis met een krappe meerderheid door de Edese Raad aanvaard. Dit gebeurde nadat het college van Burgemeester en Wethouders op voorstel van enige raadsleden had besloten de stemming over het te verlenen krediet van f. 25 mln. voorlopig uit te stellen, ten einde een daarvoor te benoemen commissie uit de Raad gelegenheid te geven een nauwkeuriger raming van de kosten te maken. Naar aanleiding van het raadsbesluit heeft een kamerlid schriftelijk aan de minister van Binnenlandse Zaken gevraagd hoe de bewindsman staat tegenover de bouw van een „monumentaal” gemeentehuis in Ede. De vragen zijn nog niet beantwoord.

Naast de opvatting dat het bedrag van f. 25 mln. te hoog is, ongeacht de kwaliteiten van het raadhuis, wordt het standpunt verdedigd, dat de bouwsom wel aanvaardbaar is wanneer de

beschikbare ruimte van het gebouw op meer doelmatige wijze zou worden benut. In het nieuwe raadhuis kan slechts 40% van de in totaal 500 bureau-ambtenaren die de gemeente Ede in 1980 zal tellen, worden ondergebracht. Dit betekent dat het gemeentehuis per in het gebouw werkzame ambtenaar f. 120.000 kost. Deze bedragen zijn voor nieuwe gemeentehuizen in Lelystad, Epe, Doetinchem en Rheden resp. f. 28.500, f. 70.000, f. 60.000 en f. 43.000.

Als buitenstaander kan men moeilijk oordelen over de grootte van het bedrag dat de gemeente Ede wil uittrekken voor de bouw van een raadhuis. De afweging van baten en kosten van een dergelijk project kan het best geschieden door de plaatselijke gemeenschap. Onze belangstelling gaat vooral uit naar de procedure die is gevolgd bij de voorbereiding van deze investeringsbeslissing. De indruk bestaat dat de moeilijkheden rond het gemeentehuis voor een belangrijk deel zijn veroorzaakt door een weinig systematische voorbereiding van het

Deze rubriek wordt verzorgd door het Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven.

bouwplan. De voorstellen van B. en W. aan de Raad en de beslissing van de raadsleden dienaangaande zijn daardoor onvoldoende gefundeerd.

Algemeen wordt aangenomen dat aan de besluitvorming over investeringsprojecten tenminste de volgende drie eisen moeten worden gesteld: 1. de doelstelling van het project moet zo nauwkeurig mogelijk worden geformuleerd; 2. men dient alternatieve uitvoeringsmogelijkheden te overwegen en 3. de totale kosten van het project moeten zorgvuldig worden geraamd.

Ten aanzien van punt 2 kan worden geconstateerd dat, in afwijking van de wenselijke beslissingsprocedure, de keuze van de Raad werd beperkt tot het aanvaarden of verworpen van één plan. Men had juist gehandeld door verschillende architecten opdracht te geven voor het maken van een globaal schetsplan of door een prijsvraag uit te schrijven.

Dan had de gemeenteraad, in nauw overleg met de bevolking, zich in de beginfase van de voorbereiding kunnen uitspreken over de voor- en nadelen van elk plan, rekening houdend met de gewenste representativiteit en de maximaal aanvaardbare kosten van het project.

Als deze procedure zou zijn gevolgd, dan had de discussie in de Raad en daarbuiten een nuttige bijdrage geleverd tot de meningsvorming en waren de voorwaarden geschapen voor het ontstaan van overeenstemming over het te voeren beleid. Omdat de thans gevolgde procedure de Raad en het geïnteresseerde deel van de bevolking nauwelijks een keuzemogelijkheid bood, was een zinvolle discussie vrijwel onmogelijk. Deze omstandigheid kan de soms fel afwijzende reacties op het bouwplan van het gemeentebestuur verklaren. (Hierbij dient evenwel te worden aangekend, dat de Raad in eerste instantie geen bezwaar heeft gemaakt tegen het ontbreken van alternatieven. Pas later is een aantal raadsleden onder invloed van de publieke opinie zich kritischer gaan opstellen).

Een tweede aspect van de besluitvorming, waaraan weinig aandacht is besteed, betreft de raming van de bouwkosten. Toen in 1965 de opdracht voor het ontwerpen van een voorlopig bouwplan werd verstrekt, is als voorwaarde gesteld dat de bouwkosten niet hoger mochten zijn dan die van een kantoorflat. Deze omschrijving biedt weinig houvast voor een enigszins nauwkeurige schatting van de te verwachten kosten, want de bouwkosten van kantoorflats zijn immers geen vaststaand gegeven. In werkelijkheid heeft de gemeentelijke overheid dan ook geen limiet gesteld aan het bedrag dat zij wilde besteden.

Door deze handelwijze is de hoogte van de bouwsom lange tijd onzeker geweest. Enige jaren na het verlenen van de opdracht in 1965 werd een eerste poging gewaagd, de bouwsom bij benadering te schatten, hoewel nog geen definitief plan beschikbaar was. B. en W. van Ede becijferden toentertijd de totale kosten van het raadhuis op f. 6 mln. Volgens re-

Boeken nieuws

G. A. Posthumus: The Inter Governmental Group on Indonesia (IGGI). University Press, Rotterdam, 1971, 68 blz., f. 21,50.

In februari 1967 werd in Amsterdam de eerste bijeenkomst gehouden van een aantal westelijke donorlanden, internationale instellingen en Indonesië, ten einde na te gaan of en op welke wijze aan Indonesië hulp verleend kon worden. Deze eerste bijeenkomst van wat de IGGI genoemd zou worden — zij berustte in belangrijke mate op een initiatief van de Nederlandse regering — had een sterk speculatief karakter. Noch Indonesië, noch de andere participerende landen en organisaties hadden

een duidelijke voorstelling van wat er op deze conferentie bereikt zou kunnen worden. Sindsdien heeft de IGGI zich ontwikkeld tot het internationale coördinatiepunt met betrekking tot de hulp aan Indonesië. Het hier te bespreken boekje geeft een overzicht van de voorgeschiedenis van de IGGI alsmede een beschouwing van de werkwijze van deze losse vorm van internationale coördinatie. Tevens wordt getracht tot een evaluatie van de bereikte resultaten te komen. Aandacht wordt daarbij tevens geschonken aan de relatie met de grotendeels in Parijs gehouden schuldenconferenties.

cente gegevens moet echter worden gerekend op een uitgave van tenminste f. 25 mln.! Een betere illustratie van de noodzaak om een kostenlimiet te hanteren of, zo mogelijk, een verantwoorde kostenraming op basis van een voorlopig bouwplan op te stellen, is nauwelijks denkbaar.

Zoals reeds eerder is gesteld, was een groot deel van de Edese raadsleden zo onaangenaam verrast door deze tegenvaller waarover zij, ondanks herhaalde verzoeken om nadere kostengegevens, pas in een laat stadium van de voorbereiding waren voorgelicht, dat zij besloten het gemeentebestuur niet het gevraagde krediet van f. 25 mln. beschikbaar te stellen. De Raad wil nu eerst nog een onderzoek instellen naar de aanwezigheid van goedkopere uitvoeringsmogelijkheden van het plan. Hierdoor wordt de indruk gewekt dat men in Ede de verschillende fasen van de beslissingsprocedure in omgekeerde volgorde aan het doorlopen is. Een dergelijk experiment is echter tot mislukking gedoemd.

J. D. Hilferink

De auteur van dit beknopte werkje is als geen ander deskundig op dit specialistische terrein. Tot in het voorjaar van 1969 was hij als secretaris van de IGGI-bijeenkomsten bijzonder nauw bij de problematiek betrokken; daarna was hij, werkzaam in Indonesië, mede betrokken bij de Indonesische voorbereidingen voor verschillende IGGI-conferenties.

Het boekje bevat allereerst een beschrijving van de werkzaamheden en resultaten van de IGGI. Wat mij daarbij in het bijzonder opviel is de overtuigende wijze waarop de auteur aantoonde dat het op effectieve wijze tot stand komen van de hulpverlening aan Indonesië in belangrijke mate toe te schrijven is aan de soepele, welhaast informele, organisatie welke de IGGI sinds haar ontstaan heeft gekend, een soepelheid welke ondermeer vereist was in het licht van zowel de Indonesische economische situatie als in het licht van de internationale politiek t.a.v. ontwikkelingshulp.

De coördinerende rol van de IGGI wordt geëvalueerd aan de hand van twee criteria, de flexibiliteit van de donors t.a.v. de specifieke ontwikkelingsproblematiek in het ontvangende land alsmede een meer complex cri-

terium ontleend aan het Pearson rapport omvattende o.m. prestaties t.a.v. overleg, omvang van de hulp en tijdige beschikbaarheid. Posthumus concludeert dat de resultaten van de IGGI als coördinatiepunt t.a.v. een groot gedeelte van deze elementen als positief moeten worden gewaardeerd. Daarnaast wijst hij echter op een aantal tekortkomingen: hulp kwam niet altijd op het juiste tijdstip; de IGGI is er tot dusverre niet in geslaagd de internationale hulp aan Indonesië in lange-termijnperspectief te bezien. Het eindoordeel moet echter zijn dat, ondanks een aantal gebreken, welke wellicht in de toekomst kunnen worden verholpen, de IGGI als coördinerend orgaan positief kan worden beoordeeld.

Het boekje van Posthumus levert een nuttige en informatieve bijdrage t.a.v. de problematiek van internationale ontwikkelingssamenwerking. Vrijwel het enige bezwaar dat tegen dit werk kan worden ingebracht is dat de auteur de indruk wekt dat alle resultaten toegeschreven kunnen worden aan de IGGI bijeenkomsten. Mijns inziens wordt te weinig aandacht geschonken aan de internationale diplomatieke onderhandelingen welke het mogelijk maakten op de IGGI tot positieve resultaten te komen. De auteur laat dan ook slechts dat gedeelte van de ijsberg zien dat boven water uitsteekt, en niet het vele dat onder water blijft, zoals bijv. de vele vaak bijzonder moeizame onderhandelingen met Japan en de initiële moeilijkheden om het voor 1968 aanvaarde hulpbedrag ook materieel bijeen te krijgen. De reden voor deze beperktheid in opzet is ongetwijfeld gelegen in het feit dat de auteur, als ambtenaar direct betrokken bij de hulpcoördinatie t.a.v. Indonesië, een grote terughoudendheid moet betrachten daar waar controversiële standpunten een rol speelden.

Afgezien van deze beperking verschaft het boekje echter een helder en informatief overzicht van de sinds 1967 opgedane ervaringen met het hulpmechanisme t.b.v. Indonesië. Ook zijn korte beschouwing over de problematiek waarmee de Indonesische regering werd geconfronteerd is helder en juist. Binnen het kader van de opzet, nl. het beschrijven en analyseren van de werkwijze van de IGGI, is dit boekje voortreffelijk geslaagd.

Martin Sanders

Vlak nadat Bouma een dik boek over dit onderwerp had gepubliceerd, kwam dat van Wytzes uit. Nu Schef-fer al een bespreking van Bouma's boek in dit blad heeft gegeven¹⁾, haast ik mij de lezers een vergelijkbare informatie over het boek van Wytzes te geven.

Beide boeken zijn echt nieuw, en streven ernaar het gehele onderwerp te omvatten. Bouma is de uitgesproken opvolger van J. L. Meij. Wytzes is enigszins een opvolger van N.J. Polak, zonder dat zelf uit te spreken. Zijn kijk op het onderwerp toont verwantschap met Polak en zijn boek verschijnt bij de uitgever die eertijds Polak publiceerde.

Het was hoog tijd, dat er in onze taal nieuwe tekstboeken over de ondernemingsfinanciering zouden komen. Al was het m.i. minder nodig geweest dat beide boeken zo lang geworden zouden zijn.

Wytzes heeft een belangrijk boek geschreven, waarin verschillende belangrijke aspecten op genuanceerde verstandige wijze zijn behandeld. Daarin heeft hij de meeste belangrijke theoretische ontwikkelingen — die allemaal uit de Verenigde Staten komen — verwerkt. Het is een genoeg, te volgen hoe Wytzes op de gevarieerde werkelijkheid enige theoretische beschouwingen opbouwt en dan vlak voordat hij de mist zou kunnen ingaan, weer met de voeten op de grond terugkeert. Theorie binnen de beperktheden van de realiteit.

Lezers en studenten beoordelen de geloofwaardigheid van een auteur of docent aan de hand van zijn werkelijkheidskennis en -zin. En dat ontbreekt bij Wytzes niet.

De inhoud van het boek is modern en verantwoord. Zij is te omvangrijk en te gevarieerd om hier in details besproken te worden. Maar laat ik eerst een inhoudsopgaaf geven:

1. Het ondernemen	blz. 1
2. Planning en controle	„ 20
3. Beschouwingen over de vermogensmarkt	„ 68
4. Het vermogen van de onderneming	„ 90
5. Emissie van aandelen	„ 114
6. Het preferente aandeel	„ 133
7. De dividendpolitiek van de onderneming	„ 142
8. Het gebruik van vreemd vermogen	„ 175
9. De converteerbare obligatie	„ 202
10. De optimale vermogensstructuur	„ 223

11. Vlottende activa	„ 277
12. Leverancierskrediet. Het faktoreren	„ 310
13. Het liquiditeitsvraagstuk	„ 310
14. Het investeringsvraagstuk	„ 350
15. Fusies en acquisities	„ 423
16. Register	„ 473

Een verbazingwekkende volgorde. Al vrij vlug in het begin van het boek wordt de lezer tegenover erg moeilijke „haute finance”-onderwerpen gesteld als dividendpolitiek en converteerbare obligaties. Onderwerpen die zich in het algemeen niet bij alle ondernemingen voordoen. Van het gehele bedrijfsleven bestaat de meerderheid nog altijd uit persoonlijke en besloten ondernemingen.

Pas een heel eind verder komen meer alledaagse, algemene en begrijpelijke onderwerpen als vlottende activa en leverancierskrediet. Wie dat nog niet onder de knie heeft, kan de behoefte aan netto-werkkapitaal niet overzien en is nog niet toe aan vermogensplanning en dividendpolitiek.

Er wordt van de lezer een flinke voorkennis aan financiële ontwikkeling gevraagd. Aan het kwantitatief en kwalitatief zo belangrijke bankkrediet, aan allerlei beleningsvormen en aan de vele soorten van objectfinanciering wordt nagenoeg geen woord besteed. Kennelijk omdat de auteur meent dat de lezer dat alles wel weet. In contrast daarmee wordt een lange paragraaf aan factoren besteed, een financieringsvorm die veel minder te betekenen heeft.

Dit doet eraan denken, dat het boek van Wytzes niet als leerboek opgezet is: niet geconcipieerd is als een program om de leerling van het bekende naar het onbekende, van het eenvoudige naar het moeilijke op te leiden, maar dat het een compilatie is van op zichzelf staande monografieën over een aantal theoretisch interessante of „nieuwe” onderwerpen.

Een boek over ondernemingsfinanciering kan van verschillende gezichtspunten uitgaan, afhankelijk van de achtergrond en de voorkeur van de auteur. Enkele mogelijkheden zijn:

1. Uitgaan van het bedrijf als een microsysteem. Van de produktiehuishouding met een goederenstroom en een daaraan tegengestelde geldstroom.

Als men dat model vervolgens in verbinding brengt met externe gegevens omtrent geld- en kapitaalmarkt, kan men daarop een financieringstheorie opbouwen. Bouma gaat meer in die richting.

2. Uitgaan van de maatschappij, met daarbinnen ondernemingen als instituten met menselijke trekken en verder subsystemen als spaarders, enz. Van boven uit verplaatst men zich dan in de positie van de verschillende partijen en in de specifieke financiële problematiek van de ondernemer. De „beschouwer” is daarbij in het voordeel, dat hij het gehele veld overziet. Wytzes heeft in hoofdzaak die gezichtshoek.

3. Uitgaan van de problematiek van de financiële manager met zijn existentialistische probleem de financiën van zijn zaak in orde te houden. Een man die behoefte heeft aan meer kennis van bronnen en instrumenten, en daarboven verschillende samenhangen en methoden moet overzien. Amerikaanse financiële tekstboeken zijn vaak opgesteld vanuit die hoek.

De boeken van Bouma en Wytzes belichten het onderwerp uit andere hoeken. Daarnaast blijft behoefte aan informatieve literatuur. De materiële inhoud van Wytzes' boek is van zeer hoge kwaliteit en kan het opnemen tegen veel buitenlandse geschriften. Het is modern, veelzijdig en met werkelijkheidszin behandeld.

De wijze van overdracht is verbaal, goed leesbaar, maar iets te uitvoerig. De visualisatie van de denkbeelden is nog te weinig ontwikkeld. Zelf weet ik ook wel dat men vlugger vijf pagina's schrijft dan dat men één sprekende visualisatie heeft opgebouwd. Maar dan sparen zij ook lange verhalen. Er is nauwelijks gebruik gemaakt van mathematische taal, hetgeen ik toejuich. Maar al te vaak worden mathematische voorstellingswijzen gebruikt om „steno” te schrijven, en op één bladzijde een heel ingewikkelde samenhang te comprimeren. In plaats van dat zulks de taak voor de lezer verlicht, legt dat extra lasten op de lezer. Bovendien kunnen mathematische uitdrukkingen de misvatting wekken dat financiële beslissingen exacte cijferspelletjes zijn. Dat zijn ze niet, aangezien een deel van de in de afweging betrokken cijfers vaak zo zacht als was is.

¹⁾ ESB, 10 november 1971, blz. 1019.

Ik kom nu op een innerlijke tegenstrijdigheid in de opzet van dit boek. De auteur begint zijn voorwoord: „Bij het schrijven van dit boek heb ik een lezerskring voor ogen gehad, die een eerste kennismaking met het onderwerp van de ondernemingsfinanciering behoeft”. Naar ik reeds opmerkte, klopt dat niet met de volgorde van de inhoud van dit boek en met de omstandigheid dat aanzienlijke voorkennis omtrent bankwezen enz. verondersteld wordt. Bovendien heeft geen leek het uithoudingsvermogen om zo'n lang en hoog grijpend boek af te werken. Tweehonderd pagina's is wel ongeveer het maximum wat een leek kan verwerken.

Veeleer is dit boek een verzameling capita selecta voor gevorderden, zoals Scheffers *Financiële Notities*, tot een redelijk aansluitend geheel samengevoegd. De behandelingswijze, hoe innemend ook, lijkt mij echter wat te uitvoerig tegenover gevorderden.

Ondernemingsfinanciering is een existentialistische kunst. De problematiek ligt voor een Amerikaans openbaar nutsbedrijf anders dan voor Prins Dokkum. De theorie heeft vaak betrekking op perfecte situaties waarvan de werkelijkheid dikwijls een heel eind afstaat. Een zeer grote ver-

dienste van Wytzes is de wijze waarop hij de balans tussen theorie en werkelijkheid houdt. Want theorie is alleen nuttig, als zij met de werkelijkheid in verband kan worden gebracht.

Ik meen dat de auteur nog eens de tijd moet nemen om de tekst te verkorten. Die is nog langer dan het aantal bladzijden suggereert, want het boek is met een extra brede bladspiegel, met extra lange regels, gedrukt.

Het laatste kwart van het boek is aan twee randonderwerpen gewijd. Namelijk aan het investeringsvraagstuk en aan fusies en acquisities. Dat zijn multidisciplinaire onderwerpen. Uit overwegingen van plaatsruimte is het de vraag, of zij ook in dit boek hadden moeten worden opgenomen. Misschien was een apart boek of een deel II te prefereren geweest. Deze beide hoofdstukken zijn van zeer goed gehalte. Al overweegt natuurlijk de financiële benadering, de andere aspecten van die problemen in de praktijk worden niet veronachtzaamd.

Het boek is niet controversieel of dogmatisch, en voorziet naar mijn mening in een grote behoefte voor de verdere opleiding van bedrijfs economen en bedrijfskundigen.

F. W. C. Blom

(Slot van blz. 218)

In het begin van de jaren vijftig beschikte men in Duitsland nog over aanzienlijke, uit de oorlog daterende, capaciteitsreserves. Dit verklaart de snelle daling van de kapitaalcoëfficiënt in het begin van de jaren vijftig. Wij citeren: „Der Grund für diese rasche Abnahme liegt vor allem darin dass die Produktion in den ersten Jahren nach 1950 stark zunehmen konnte, da genügend zusätzliche Arbeitskräfte vorhanden waren und zahlreiche, durch Krieg und Demonstrationen ausser Betrieb gesetzte Produktionsanlagen durch verhältnismässig niedrige Investitionen wieder in Gang gebracht wurden”¹⁾.

Abstraherend van deze abnormale omstandigheden kunnen wij stellen dat over een tijdsbestek van 20 jaar de kapitaalcoëfficiënt van de „gewerbliche Wirtschaft” zich heeft bewogen op een niveau variërend van 1,7 tot 2,0 (variatiebreedte 0,3, ofwel in procenten van de laagste stand nog geen 20). Over dezelfde periode is de kapitaalintensiteit gestegen met ruim 200%.

H. J. Nabbe

¹⁾ Bron: *Wirtschaft und Statistik*, 1971, nr. 10, blz. 603.

10 de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Sociale Zaken

t.b.v. het Directoraat-Generaal voor de Arbeidsvoorziening

hoofd afdeling algemeen arbeidsmarktbeleid

Taak: het, onder directe verantwoordelijkheid van de Directeur Algemeen Arbeidsvoorzieningsbeleid, beoordelen, coördineren en stimuleren van de werkzaamheden van de consultants, werkzaam bij de consultantschappen Industrie, Scholing, Diensten, Landbouw en Bouwnijverheid. In voorkomende gevallen tevens het vervangen van de Directeur Algemeen Arbeidsvoorzieningsbeleid.

Vereist: voltooide universitaire opleiding b.v.k. in de economische wetenschappen.

Standplaats: Leidschendam (binnenkort Rijswijk Z.H.).

Salaris tot max. f 4070,- per maand.

Schriftelijke sollicitaties onder vermelding van vacaturenummer 2-3557/0936 (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe) zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6½% vakantieuitkering

Centraal Bureau voor de Statistiek: Inkomensverdeling en vermogensverdeling 1967. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1971, 89 blz., f. 11.

Deze statistiek is een vervolg op de reeks van uitvoerige statistieken over de inkomens- en vermogensverdeling, waarvan de laatste betrekking had op 1964/1965.

Centraal Bureau voor de Statistiek: Speur- en ontwikkelingswerk in Nederland 1969. Deel 1 Speurwerkinstellingen, 's-Gravenhage 1971, 39 blz., f. 6.

Deze publikatie rapporteert de resultaten van een gedeelte van het derde uitgebreide onderzoek naar de omvang van het 'speur- en ontwikkelingswerk in Nederland. Er is een verdeling gemaakt in drie sectoren;

naast de speurwerkinstellingen, worden de ondernemingen en de universiteiten en hogescholen onderscheiden.

Sinds 1963 is er een internationale coördinatie op dit onderzoekgebied door de OESO tot stand gekomen. Een herziening van definities (nieuwe Frascati-manual) en afspraken over de methodologie en de periodiciteit waren het gevolg.

Voor het vaststellen van de omvang van de inspanningen op speuren-ontwikkelingsgebied, richt men zich vooral op het meten van de „input”; voor het meten van de „output” bestaat nog geen bevredigende methode. Bij het bepalen van de „input”, richt het onderzoek zich op drie onderwerpen; deze worden in de tabellen gegroepeerd onder de benamingen: Personeel, Financiën

en Terreinen van onderzoek. Achterin het boek staan de modellen afgedrukt van de enquêteformulieren.

Centraal Bureau voor de Statistiek: Statistisch Zakboek '71. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1971, 308 blz., f. 7,50.

Dit *Statistisch Zakboek*, dat ieder jaar verschijnt, bevat jaarcijfers van tal van onderwerpen over het jaar 1971.

Statistisch Zakboek voor het Noorden des lands. A. J. Osinga NV, Bolsward, 1971, 167 blz., f. 5,50.

Dit is de tiende editie van het *Statistisch Zakboek voor het Noorden des land*, dat ieder jaar in opdracht van de provinciale besturen van Groningen, Friesland en Drenthe wordt samengesteld.

Technische Hogeschool Eindhoven
Postbus 513 Eindhoven

th e

In de vakgroep Operationele Research van de AFDELING DER BEDRIJFSKUNDE is vacant een

Gewone leerstoel in de bedrijfskunde

in het bijzonder in de produktieplanning en -besturing. Van de bezetter van deze leerstoel wordt verwacht:

1. het verder ontwikkelen van het vakgebied produktieplanning en -besturing binnen het wijdere kader van de bedrijfskundige ingenieursstudie;
2. nauwe samenwerking met specialisten op het gebied van ontwerp en beoordeling van toepassings-programmatuur op bedoeld vakgebied;
3. het verzorgen van onderwijs in de hiervoor genoemde onderwerpen (hetgeen tevens behelst: het begeleiden van afstudeerders);
4. een aandeel in het bestuur van de vakgroep Operationele Research en de afdeling der Bedrijfskunde.

De bedrijfskundige studierichting is sterk gericht op toepassing in de praktijk.

Van de kandidaten wordt daarom zowel theoretische verdieping als praktijkervaring verwacht. In het bovenstaande is het begrip produktie in brede zin bedoeld.

Zij, die voor een benoeming in aanmerking wensen te komen, kunnen zich schriftelijk wenden tot prof. ir. W. Monhemius, voorzitter van de benoemingsadviescommissie, onder opgave van een curriculum vitae en een lijst van publikaties.

Ook degenen, die de aandacht willen vestigen op mogelijke kandidaten, worden uitgenodigd zich tot hem te wenden.

deGruyter een ervaren medewerker

voor de afdeling Vestigingsplaatsonderzoek

Functie :

- Zelfstandig marktonderzoek m.b.t. vestigingsplaatsen ;
- Desk en fieldstudies voor selectie van concrete vestigingspunten ;
- Het opstellen van omzet- en rendementprognoses voor nieuwe vestigingen.

Eisen :

- Académisch of daarmee gelijkwaardig nivo ;
- Ervaring met de vestigingsplaats-problematiek van de detailhandel, bij voorkeur opgedaan bij het bedrijfsleven ;
- Analytisch denkvermogen, gericht op praktisch bruikbare uitkomsten ;
- Leeftijd \pm 30 jaar.

Wij bieden U een goed salaris en uitstekende secundaire arbeidsvoorwaarden.

Het de Gruyter Winkelbedrijf, exploiteert een 250-tal detailhandelszaken in Nederland. De lijnwerkzaamheden zijn gebundeld in 4 direktoraten :
merchandising - distributie - filialen-beheer en verwerving onroerend goed.
De sektor telt ruim 5000 personeelsleden.

Uw sollicitatie met vermelding van leeftijd, opleiding en ervaring gelieve U te richten aan de Centrale Afdeling Personeelszaken, Orthenstraat 14 te 's-Hertogenbosch.

deGruyter

▲ SHV